

CLIMATE JUSTICE: CONSERVING COMMON RESOURCES

The Story Series

Publisher:

ActionAid International Nepal, Lazimpat, Kathmandu, Nepal

P.O. Box No.: 6257

Tel.: 01-4002177

Email: mail.nepal@actionaid.org

November, 2025

All ownership rights of the original material included in this publication are reserved by ActionAid International Nepal. However, readers are free to use this material for non-commercial purposes related to development work. When using this material without prior permission from ActionAid International Nepal, proper acknowledgement of the source must be made. In addition, a copy of any document prepared using material from this publication must be sent to ActionAid International Nepal.

Copyright © ActionAid International Nepal, 2025

All photographs used in this publication are related to programs implemented in ActionAid International Nepal's program areas and are protected under copyright policy.

COUNTRY OFFICE

Apsara Marga, Lazimpat
Ward No. 3, Kathmandu, Nepal

P.O. Box. 6257

+977(01) 4002177

mail.nepal@actionaid.org

www.facebook.com/actionaid.nep

www.youtube.com/c/actionaidnepal1982

www.x.com/@actionaidnep

www.instagram.com/actionaidnepal

TIED TO THE LAND, BOUND BY STRUGGLE: FOUR STORIES OF RESILIENCE FROM DOTI

Barsha Sedhain - Doti

In the remote hills of Doti, far from the bustling cities and national news, lie four villages: Koireli, Kalena, Godre Khola, and Dilpeswor each marked by the scars of hardship, yet each pulsing with the quiet determination of its people. These are not stories of victims, but of survivors, people who fight not just against the challenges that nature throws their way, but also against the indifference of a world that often forgets them.

Koireli: Life Beneath the Crumbling Hills

Perched high in the hills of Koireli, the once lush forests have faded into barren slopes. What was once a village of green has turned into a land of dust and debris. The trees that once held the soil in place are gone, and now every monsoon brings landslides that feel more like a guarantee than an exception.

A massive landslide swallowed homes; mud, rocks, and water cascading down with terrifying force, taking everything in its path. It wasn't the first time,

“ Yes, now India is the only option. Life there is hard. I want to stay here in Nepal, but there's no help. Nothing to hold on to. ”

but it was the worst. The community's response has been slow, hindered by a lack of resources and support. The few retaining walls that were built are half-finished, and efforts to replant the trees have been sporadic at best.

The rains still come, the hills still crumble, but the people of Koireli try, year after year, to rebuild with whatever they can.

Homes devastated from the flooding at Dilpeswor

Channri Bista, the oldest person in the village, recalls, “Back then, there were just five or six houses. Now there are 61. There were no floods or landslides then. Life was good. Now, everything’s changed. When the monsoon starts, we are afraid the flood might come.”

Kunti Bista, a long-time resident of Koireli, reflects on how the very landscape that once nurtured the village has turned hostile. “Before, there were two small streams that flowed gently through the area. They were essential to our daily lives used for drinking, irrigation. But now, those same streams have become a threat,” she explains. “During the monsoon, they swell uncontrollably and flood our homes. The water rises so quickly that it enters our rooms before we can react. We have no choice but to leave everything behind and take shelter in the local school. It’s the only place we can go.”

Her voice, though steady, carries the weight of uncertainty that many in the village share. Without proper flood control measures or safe housing infrastructure, even a familiar rainstorm can feel like a looming disaster.

Kalena: Dry Dams and Distant Dreams

Not far from Koireli, in the village of Kalena, the land tells a different story. Over 60% of the working-age population has left for India, not by choice, but out of sheer necessity. Once a village of self-sufficiency, Kalena is now a place where hands are missing, and dreams of a better future feel as distant as the people who’ve left.

The village’s drinking water source, a dam built decades ago, is now nearly empty. Once filled to the brim, today 90% of the dam is dry, leaving the women of Kalena to walk for miles just to gather water. It has become more of a chore than a gift, and yet, it’s a daily task they cannot avoid.

“The water used to be enough for drinking, for farming, for the household,” says Maheshwori BC. “Now there’s nothing. Crops don’t grow anymore.”

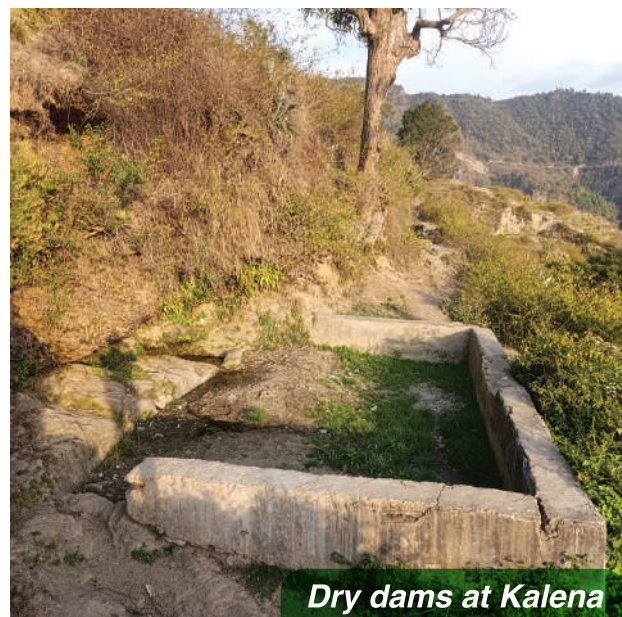
The crops suffer too. The summer heat scorches the fields, and the erratic rains offer little relief. Agriculture is crippled, and the village is sustained only by remittances sent home by migrant workers. But this comes at a heavy cost. Children grow up without their fathers, elderly couples are left alone to work the fields, and festivals pass by quietly, without the usual laughter.

Radha Nepali adds, “Yes, now India is the only option. Life there is hard. I want to stay here in Nepal, but there’s no help. Nothing to hold on to.”

Despite the emptiness of their homes, the people of Kalena hold on. The school still opens every day—welcoming children who dream not of leaving, but of staying and changing their fate.

Godre Khola: Living on the Edge of the River

Nestled beside the flowing waters of the Godre Khola, a community lives in a unique blend of beauty and challenge. The river gives the place a special kind of life. It’s sound is always in the background, soothing and powerful. But along with its charm comes a harsh reality, especially when the skies open and the rain begins.

In dry seasons, the road beside the river is a lifeline; it connects the village to the market, schools, neighbors, and visitors. But during heavy rains, that very road becomes a river of its own. Water overflows from Godre Khola and floods the entire roadside. There's no place to walk, no way to cross, and for many, no way to leave home without wading through murky, fast-moving water.

"In monsoon, rain is everywhere," says Maya Khadka. "This road gets completely covered. Even our home gets soaked. Sometimes the water rises so fast, we feel trapped, watching the current swirl just a few feet away from our doorsteps."

The worst part is that this happens almost every year. Still, there are no proper drains, no barriers, and no raised sidewalks to protect the residents. Every rainfall is a reminder of how vulnerable life is—living not just on the edge of the river, but on the edge of danger.

Dilpeswor: No Easy Living

Along the riverbanks of Godre Khola, life is a constant battle between survival and nature's whims. The Seti River, once a lifeline, has turned into a monster. Every monsoon, the river roars. Floods tear through the village, sweeping away homes, livestock, and everything in their path. It wasn't the first flood, but it was the worst.

The village is built on the edge of the river, and each year, the Seti takes a little more. There's no embankment, no flood barrier, no escape. The people live with the constant fear that the river will claim their homes again. Despite this, they don't leave. They rebuild, raise their homes on stilts, and hold rituals to honor the river, hoping that respect will somehow tame its fury.

"In monsoon, the river can flood all the way to the school area," says Sita BK. "The houses are in danger. A lot of us have to move somewhere else just to stay safe. But there's nothing we can do."

Laxmi Das says bluntly, "It's time the local government did something. We've waited long enough." She has worked with Dalit Mahila Samaj and is currently involved with Mahila Adhikar Karmi.

The local school, which flooded last year, now doubles as a shelter and storage space for emergency supplies. It's a reminder that in Dilpeswor, the people are always living on the edge—but it's their resilience that keeps the village intact, even if only just.

One Thread, Many Voices

From Koireli's crumbling hills to Kalena's silent homes, from Godre Khola's raging waters to Dilpeswor's floods, there is a single thread that binds these villages together: resilience.

These are not stories of helplessness. They are stories of people who continue to fight against the weather, the land, and the systems that forget them. With empty hands and full hearts, they press on.

In Doti, the rivers may rise, the hills may fall, the rains may fail but the people remain. Holding on. Building forward. Dreaming still.

THE CASE OF PATTAW POKHARI: A POND TIED TO THE COMMUNITY

Pattaw Pokhari, a water body spread over just 1.5 bighas of land (about 40,000 sq. ft.), lies nestled beside the ward office of Ward Number 4, Shivraj Municipality, Kapilvastu. It plays a vital role in sustaining the lives of over 265 households in the area. As rainfall patterns have become increasingly unpredictable in recent years, the pond has emerged as a critical source of irrigation and livelihood support for the community.

A History Rooted in Soil

The pond holds deep historical significance. The first settlers of the village used the earth from this site to build their homes. Over time, water naturally accumulated in the dug-up land, eventually forming the pond. This transformation occurred during the Panchayat era. With the advent of federalism, the Department of Land Survey (Napi) officially declared Pattaw Pokhari a communal resource.

More Than Just a Pond of Water

Pattaw Pokhari is more than a historical landmark, it's a lifeline. Beyond irrigation, it supports multiple aspects of livelihood: fishing, drinking water for livestock, and everyday chores such as washing clothes. The pond is accessible to all, and community members use it with mutual respect. They collectively maintain it every year, contributing time and local resources like hay to strengthen the dam and prevent erosion.

Rahul Dewan - Kapilvastu

A community member shared, “We directly depend on the pond for our daily needs, irrigation, and livestock. Our livelihood is interdependent on it, with boring being our only alternative.”

The Threat of Industrial Boring

The surrounding area has seen the rise of industrial-level boring wells. As a result, during certain months, local boring wells dry up, intensifying the community's dependence on the pond. This has become especially critical as erratic rainfall continues to affect agricultural productivity.

“It's not just water, says a farmer, It's part of who we are. Each year, I bring a bundle of hay to strengthen the dam — it's the least I can do.”

Patawa Pond

One resident from the Dalit community noted, “The pond is our only option when there’s little to no rain. Without it, smallholder farmers would suffer the most. Bigger farmers often have alternatives, but the rest of us don’t.”

The quality of water from boring wells is also an issue. It’s often poor and significantly impacts crop yields—sometimes reducing total production by 20–30%. However, using pond water requires a pump and pipes, which many cannot afford, forcing them to pay to irrigate even when using the communal resource.

Climate Change and Its Toll

The community has been witnessing the growing impacts of climate change firsthand. In 2079 B.S. (2022), three consecutive days of heavy rainfall severely damaged crops, reducing income and leaving many without cattle feed like hay or husks. This led to hardship, especially for smallholder farmers, some of whom were compelled to take up informal labor to survive.

Hotter summers have also caused fish to die and animals from nearby villages to flock to the pond, further straining resources. Women have been affected, as the drying pond makes daily chores like washing clothes more burdensome.

“This year, I lost almost thirty percent of my produce, since the water from the boring is salty” said Urmila Koti,¹ a Dalit woman who is also a small holder farmer. “Along with I can’t afford a pump to draw water from the pond, so I end up having to pay others just to irrigate my own land for both the water and the pump. This severely affects my livelihood as I am barely able to sustain my family.”

A mother and activist from the Dalit community shared how 18 households in her neighborhood rely on a single boring well. Whenever the nearby

industrial boring system is activated, their local wells dry up completely, forcing them to depend entirely on the pond.

A Community Committed to Conservation

Recognizing the urgent need to preserve this vital resource, the community has taken proactive steps in recent years to conserve it. They observed that concrete construction in the area had significantly reduced groundwater recharge. However, as community members remark with realization, “Pattaw Pokhari continues to act as a natural recharge zone.”

To protect it, the community has built a protective wall using bioengineering techniques combining natural, local materials like hay and husk to prevent soil erosion and maintain the pond’s banks. This sustainable approach is both eco-friendly and cost-effective.

Additionally, the local municipality has supported their efforts by providing materials such as stones and wire to strengthen the pond’s structure.

A Symbol of Resilience and Collective Action

As climate change continues to disrupt lives and livelihoods, the community’s reliance on Pattaw Pokhari has only deepened. It stands as a symbol of shared heritage, resilience, and adaptation. The story of this pond illustrates the critical role that common resources play in ensuring survival for marginalized groups.

In Pattaw, it seems the people aren’t giving up. Their story is one of unity, innovation, and determination. As climate change deepens, the value of Pattaw Pokhari has only grown. And through this pond, a community finds not just water but strength.

NATURAL SPRINGS (KUWA) AND WETLANDS ON THE VERGE OF EXTINCTION: A COMMUNITY'S GROWING FEAR

Kabita Basnet - Makwanpur

Musidhap is a settlement that once thrived with 353 households, but today only 130 households remain. Located in Manahari Rural Municipality, the community primarily comprises Chepang, Praja, and Bankariya people. The families here are survivors of the 2015 earthquake and subsequent landslides in 2017, which displaced them and left them struggling to rebuild their homes and lives in a vulnerable area. Living on unregistered (ailani) land, with no legal claim to their property, most of these families own only small plots 7 to 10 dhur of land at best. Their homes are made of bamboo and tin, and they struggle to survive through daily wage labor, as farming is nearly impossible due to the lack of land and resources. "We don't even have enough land to grow food, and now, even water has become a distant hope," shared Fulmaya Chepang, a woman in her 50s, echoing the struggles of many in the community.

Water Now They Have to Pay: A Community's Struggle for Access

Water is at the center of the community's struggles. While a water pipe system brings water from a river located a bit further away, the water is far from clean. Many families continue to drink from a natural spring located within the community, which provides

Kanchi Maya on the way to fetching drinking water from the natural spring.

cleaner, fresher water. However, the community's primary source of water soon will revolve around two water tanks, which are being built with investments from the ward and municipality 9 to 10 lakh rupees and an additional 30 lakh rupees from the provincial and federal governments. This system will collect water from a stream located about 3 kilometers away, but the catch is that the water is not free. Community members are required to pay for it, despite the fact that water sources are nearby.

"We have river water coming through pipes, but it's not clean. The natural spring near us is pure, but the tank is where we are forced to buy water. It's a daily battle to afford it," said Kanchi Maya Praja, an elder from the community. For those who cannot afford the water from the tank, the only option left is to continue

“ We cannot afford to wait until it’s too late. Once the wetland is gone, the land will turn into desert, and the water will turn into dust,- said Sita Chepang, a young woman from the community, her face set with determination. ”

Figure 1. Settlement of musidhap, New Basti, Ward 4

fetching water from the natural spring, which remains an unregulated but clean source of drinking water. "Water flows near us, but it feels farther away than ever. We are paying the price for neglect in coins, in hardship, and in hope," added Fulmaya Praja, another resident.

The Neglect of Wetlands and the Looming Threat of Loss

Another issue haunting the community is the rapid disappearance of wetlands that once thrived in the area. In the past, these wetlands were a crucial resource for water, food, and even livelihood. They were fed by natural springs and served as sources of water for daily needs, agriculture, and fishing. The community also benefited from the presence of a water mill, which powered the grinding of grain. However, this wetland is now rapidly disappearing as people encroach upon it, building houses and making developments on the very land that sustains them.

"We have two ponds nearby, and the wetland is still there, but it's being taken away bit by bit. No one thinks about saving them now. Today, we don't see the need, but in five or ten years, we will realize what we have lost," said Ram Kumar Praja (Community leader), his voice heavy with concern.

The community's primary concern now is that, without intervention, they will lose not just the wetland but their remaining natural water sources as well. The struggle to access clean, affordable water is intensifying, as many are forced to choose between paying for the tank water or using water from the river, which is not safe. The question remains: Can the community protect what is left? The urgency is clear they need to safeguard their natural spring, their wetlands, and their access to clean water before they disappear completely.

"We cannot afford to wait until it's too late. Once the wetland is gone, the land will turn into desert, and the

water will turn into dust," said Sita Chepang, a young woman from the community, her face set with determination.

Despite the growing challenges, there is still hope. The community has started organizing and raising awareness about the importance of preserving their water sources. They have called on local authorities to protect the wetland and natural spring before it is too late.

THE SACRED WATER - THE STRUGGLE OF DHIKURBARI COMMUNITY FOR BASIC HUMAN NEEDS

Kabita Basnet - Chitwan

The community is Dhikurbari, located in Ward 7 of Madi Municipality, is home to approximately 198 Dalit households. Situated near the Someshwar Community Forest, with an 800-square-meter expanse of dense jungle beyond it, the community is surrounded by fertile land and several rivers. However, despite this, Dhikurbari struggles daily for basic human needs, most critically, drinking water.

Generations ago, in 2026 B.S., the community was settled slightly uphill on fertile land. However, constant threats from wild animals, including wild pigs, bears, monkeys and tigers, forced the people to move closer to the forest edge. This decision was one of survival, not a choice, as they surrendered fertile land for safety. The land they occupy is aailani land, unregistered land traditionally used by communities but officially owned by the government. This precarious legal status leaves them without formal rights, meaning they cannot claim compensation in the event of natural disasters, wild animal attacks, or land loss. Although Nepal's 2015 Constitution recognizes land, housing, and food rights, enforcement remains elusive for marginalized communities like Dhikurbari. The Dalit families in Dhikurbari rely primarily on subsistence farming, daily labor, and foreign employment, especially in Gulf countries. Each household holds about 5 kattha (approximately 0.17 hectares) of unregistered land. However, the land's agricultural potential is severely

limited due to dry soil, wildlife damage, and water scarcity. Despite this, there is untapped potential for three crop cycles annually if irrigation were available, yet it remains unrealized. The crops they manage to grow are frequently destroyed by wild animals, compounding their struggles.

The community is heavily dependent on natural resources such as land, water, and forest for survival. Most households rely on firewood for cooking, which is collected under strict regulations from the community forest. Families are allowed to gather dry wood up to nine times a year, paying a nominal fee each time. Open grazing land is also essential for livestock rearing. Despite the ongoing challenges, the people of Dhikurbari persist with resilience and a strong sense of community, fighting for their rights to secure land, water, and a better future. The community's struggle is not just one of poverty, but one for survival in an environment where basic needs remain out of reach.

The Daily Battle for Water

The most critical and persistent struggle for the community, however, is access to water. Despite being surrounded by five rivers Ratani, Dhuldhule, Chisa Pani, Dhanus, and Khahare the community still lacks safe and reliable drinking water.

The responsibility for water-fetching largely falls on the women, who must walk nearly 30 minutes through dense jungle to reach the Chisa Pani River. Once there, they must balance heavy buckets on their heads to bring back water. The absence of men during the day, who are engaged in labor work, means that women and children are left to manage household chores, including securing water.

Previously, the community installed plastic pipes and a small well as well as small tank with the support of the local ward to collect water from Chisapani river, but the poorly constructed infrastructure has failed multiple times due to wildfires in the jungle. These pipes, which had already been installed under budget constraints, melted in the heat, forcing the community to rely on makeshift solutions. As water sources become scarce, especially during the dry season, the community frequently finds itself in conflict over access to the limited water available. Women are seen literally running with buckets to claim water, an image that has become all too common. In some desperate cases, families go deeper into the jungle to find sources of water coming from such as rivers or ponds. During particularly harsh seasons, they must even travel to neighboring villages to obtain water.

The situation took a turn for the worse when a sick cow, left to die upstream, contaminated the Chisa Pani River. Unaware, the community drank the contaminated water, leading to widespread illness. Most families have rudimentary filtering practices simply straining the water through cloth since the community lacks access to proper water purification systems. Despite the ward's designation of the area as an "Open Defecation Free" zone, women have observed open defecation near water sources, further compounding the community's sanitation and health challenges.

The Sacred Ponds: A Community Effort to Protect Water Sources

The community relies heavily on two ponds for their water needs. First, the Chisa Pani Pond (which naturally sub-merged from ground), has been drying

up steadily over the years. This once-abundant natural reservoir can no longer provide enough water during the dry months due to lack of maintenance. Each year, the people of Dhikurbari dig deeper and wider into the pond by hand, hoping to preserve this vital water source for as long as possible. This pond, which holds significant cultural importance for the community, has become a "sacred" source of survival. However, despite the community's collective efforts, the pond is no longer able to meet the needs of all households, particularly during the hot summer months.

The second pond, the Dhanuspurbi Pond, also naturally submerged from the ground, is another vital resource. Yet, like the Chisa Pani Pond, it faces the risk of drying up without proper infrastructure and management. In the face of these challenges, the community has worked together to clean, widen, and maintain the ponds, even though resources are scarce. Their efforts have focused on widening ponds, preventing contamination by cleaning on weekly basis, and ensuring that water is used as efficiently as possible. However, the lack of external support limits the sustainability of these efforts.

Despite the growing urgency, the government's focus remains on a deep borewell initiative, which has yet to show significant results. Community leaders have expressed frustration with the lack of progress and have called for a shift in government priorities. They urge the authorities to focus on preserving the existing ponds, which are the most reliable and immediate sources of water, rather than pursuing unproven projects.

The 25,000-Liter Tank: A Promise Unfulfilled

In addition to the ponds, the community was promised a 25,000-liter water tank designed to collect water for irrigation all the time. This tank was built two years ago but remains non-operational due to delays in installing the necessary pipes and borehole systems. As a result, the tank, despite its large capacity, serves no purpose, leaving the community to continue relying on the unreliable ponds and rivers. The people of Dhikurbari remain in a state of anticipation, waiting for the authorities to fulfill their promises and make the tank operational.

The Dying Pond: A Lost Resource

Before the Chisa Pani and Dhanuspurba Ponds, the community had another pond located closer to the Chisa Pani River. This pond has since dried up (in 2030 B.S.) and is now used as grazing land. The loss of this resource has only worsened the water scarcity problem, leaving the community with fewer reliable sources of water during the dry season.

The Call for Immediate Action: Protect the Ponds

With the government's focus on the deep borehole project, the community's plea is urgent and clear: protect the two remaining ponds that have sustained them for generations. The community wants the government to fulfill its promises, including completing the irrigation tank system, and refocus efforts on preserving the sacred ponds that have been a lifeline for years.

"We are not asking for anything more than what is rightfully ours. The ability to access water to feed our families, care for our animals, and survive the dry season," said one community member. "These ponds are sacred to us, and we need the government to support our efforts to protect them."-Says Gita B.K. from the community and member of Sadabhar Women's Group.

"We must protect our sacred water sources before they are lost forever," urged a local leader. "The government's focus on unproven solutions is leaving us without what we need most water to survive."-Says Saram Seti B.K., community member and president of community development committee.

"These ponds are sacred to us, and we need the government to support our efforts to protect them.

Without water, there is no life"-Says Krishna Bahadur B.K, an elder man of the community and former President of Forest User's Group

The people of Dhikurbari continue to fight for their basic human rights to safe, reliable water. Their resilience and resourcefulness are commendable, yet the lack of adequate support from authorities leaves their struggle as an uphill battle. The message is urgent: Support the preservation of Dhikurbari's water sources and fulfill the promises made to the people who depend on them.

Ram Bandhu Pokharel, President of Red Cross Unit and former ward chair for ward 5

"There are significant complications due to outdated laws, particularly those governing the water and irrigation management system, National Park and Madhyewarti areas, which have created a restrictive environment for our community. Madi Municipality, despite being rich in natural resources, faces serious challenges because of these legal constraints. As a result, our community members are unable to fully benefit from these resources to uplift their livelihoods. I speak from experience as a former ward president of Ward 7 it's nearly impossible for local representatives to allocate budget for essential projects like pipeline installations, pond conservation, or the development of irrigation infrastructure. Instead, the municipality tends to focus on expensive and unsustainable solutions like deep borewells.

For example, installing a 50 lakh borewell or a 40 bigha land project is considered easier than working on smaller, more sustainable water projects that could truly benefit our people.

“ We must protect our sacred water sources before they are lost forever, urged a local leader. The government's focus on unproven solutions is leaving us without what we need most water to survive.- Says Saram Seti B.K. ”

Even for a relatively small-scale 20 lakh irrigation project, we struggle to secure even 2 lakhs from the central government, due to the low revenue in our area and the bureaucratic complexities that exist in both the local and central government mechanisms.

Despite having multiple rivers in the municipality, some seasonal and some permanent, we're unable to access these resources for irrigation. This is because of the lack of proper infrastructure, along with legal barriers imposed by the federal government, which restrict us from utilizing nearby water sources effectively. We even have water just 10 meters away from some agricultural land, but without the proper resources or permission, we can't use it for irrigation.

Take the example of the Gayeu River Irrigation Project, which covers land of Ward 4, 5, and 2. was supposed to be completed within three years, with a budget of 18 crores, but after eight years, the project remains incomplete. As a result, the community was left with no choice but to install 20 additional borewells, which were not part of the original plan and should not have been necessarily had the irrigation project been finished. This situation has left the project in a fragile condition, and the lack of completion continues to disrupt agricultural productivity in our community.

In addition to this, there are other borewell projects underway in different parts of the municipality. These projects are being heavily invested in, but unfortunately, they are not providing the comprehensive solutions needed to address the broader water crisis. For instance, some borewells are being installed in Ward 6 and my own ward, amounting to investments of up to 6 crores and 1.5 crores, respectively. As a result, around 30 to 40% of the land is growing Chaitra paddy in Madi, even in the dry season, thanks to the use of borewells. This is a clear indication of what can be achieved with proper irrigation, but this is only a small portion of what could be accomplished if we had broader access to water and better infrastructure. These investments may provide some relief, but they are not enough to address the root causes of the water

scarcity that our communities face. We need more sustainable and inclusive solutions, not just temporary fixes. The reality is that without sustainable water solutions, this success will remain isolated, and many families will continue to struggle.

The complications don't stop there. Due to the Madhyawarti laws, we're failing to connect local communities to the community forests, which could provide much-needed resources for fuel and agricultural development. The government's focus is often misdirected toward large-scale projects that have not delivered tangible results, rather than addressing the urgent needs of our community. With legal barriers, unfulfilled promises, and the government's reluctance to address local concerns, we are left struggling to secure the resources we need to survive. In this climate of uncertainty, we are forced to rely on community efforts to protect our resources, but these efforts are not enough to overcome the systemic and bureaucratic obstacles we face. We are not asking for anything extraordinary just the ability to access water and use the resources around us in a way that benefits the community. Our community is resilient, but without adequate support, we are unable to move forward, and the legal and political barriers continue to hold us back from building a sustainable future."

Participating community members mapping their lifelines (Resources)

THE PRICE OF UNFERTILE LAND: SURVIVING ON LOANS AND WEAK HARVESTS

Shivani Singh - Mahottari

“The land isn’t fertile anymore. I do what I can, but diseases come. Pests come. The harvest is weak. It goes straight to repay the loan”- Phulo Devi Thakur

Phulo Devi Thakur starts her day in the quiet fields of Gothbanauli, Ramgopalpur Municipality, Ward-8 Mahottari, standing barefoot and wondering what she can do to yield more on her land. At 40, she’s a mother and grandmother, bearing the weight of farming and family with strength.

Phulo has learnt life through the soil. She has spent her entire life playing and ploughing on the field. But now, as a person who has seen several lifetimes of struggle, she says, “I’ve been farming for as long as I can remember, but this soil I used to know is no longer the same; something has changed”.

This Change that she speaks of is no longer just a story to be shared but a reality shaped by climate change. It is a reality that is gradually affecting our

public commons, of which most are unaware.

Times have transformed, but the burden on the shoulders hasn’t eased for Phulo. For farming, she borrows money from a local lender in the village and invests in the fields. But since the production is low, whatever grows goes back to paying him.

“The land doesn’t give as much as it used to, and the harvest is barely enough. When I sell the little, I grow, I have to make hard decisions on where to spend that money: Should I pay the interest on my debt? Should I feed my children? Or should I save for my grandchildren’s school fees? Why is there no yield, I wonder? I work as hard as I can, yet there’s no progress,” laments Phulo.

**“ I put in a lot of effort,
but still, many kinds of
diseases attack the crops.
When the crops get diseases,
there are pesticides and
medicines, but we farmers
can’t afford them. ”**

Phulo Devi Thakur

Phulo farms the same land her father once tilled. But unlike before, now, every sowing season begins with uncertainty. Already struggling with low harvest, she now also has to battle the threat of crop diseases and insect attacks. “I put in a lot of effort, but still, many kinds of diseases attack the crops. When the crops get diseases, there are pesticides and medicines, but we farmers can’t afford them. Even without money, I still plant my fields, but insects keep attacking the crops. In the same field, my father used to produce a lot in the past. But even though I plough the same field and work hard, the yield is not good.”

Climate change here has intensified the difficulties with agriculture in the region, taking a heavy hit. The unpredictable and unprecedented rain has made the situation worse. Farming has always been accustomed to a certain weather pattern, but now,

due to climate change, the lands are paying the price. “I don’t even know why that is. I don’t know how to reduce problems related to farming, crops, irrigation, pests, loans, and debts,” she says, looking at the land nearby. The commons that once flourished with harvests of different colours, the commons that farmers like Phulo once depended on, are now producing only a fraction of what they used to. Though Phulo’s hard work has produced limited results, she has joined a farmers’ group to understand the reason behind it and has started to learn how to tackle the challenges.

Phulo’s story shows us how the public commons are slowly breaking under climate stress and how People like her, without even understanding the reason, have been forced to be the cost bearer.

THE FRAGILE COMMONS: A RURAL WOMAN'S LIFE ON BORROWED LAND AND WATER

Shivani Singh - Mahottari

“Most people in our community are poor, so we don’t have hand pumps at home. The pond is everything: we bathe, wash clothes, feed cattle, bathe buffaloes, and even perform Chhath Puja there. Without it, we wouldn’t survive.”- Shail Devi

Shail Devi, a resident of Bansbitti, Ward 8 in rural Mahottari, rises before the sun, fetches water from the nearby pond, feeds the cattle and begins her daily routine. She lives in a three-generation household of 10. Two of her sons are abroad, but she receives no financial support from them. “My sons are abroad, but they don’t send money. For our living, my husband and I raise goats and farm on someone else’s land to survive.” The land they cultivate is borrowed from a lender in the village.

For most villagers, such as Shail, life is deeply tied to public commons, the borrowed land she tills, the communal pond she draws water from, and the shared spaces the community relies on. But with increasing poverty and climate change, even these communal lifelines are depleting.

Shail Devi works tirelessly in her field; she does everything that keeps her family running. But the harvest is no longer in her hands, everything now depends on the uncertainty of the changing climate.

“If there is good rain during the farming season, there will be a good harvest. If there is no rain, there will be a drought, and there will be no harvest. If there is no harvest, then I have to take a loan from the lender to cover my household expenses,” she says, her voice calm but heavy with exhaustion.

Last year, the rain came late, in patches. The crop was worse than usual. To sustain the household, Shail Devi again took a loan from the lender, five lakhs now, a burden on her shoulders.

Shail Devi

Farmers like Shail have long relied on predictable weather cycles to plan their crop calendars. But as the weather continues to become increasingly unpredictable from one year to the next, the patterns do not apply, and they find themselves wondering what they did wrong and why nature turned its back this time.

Water, something we tend to take for granted, is another constant struggle for Shail. “Since the people of the community are poor, not everyone has a hand pump at home, so we borrow water from the neighbour’s to drink,” she says. The pond has become their refuge, a shared space where the community uses it for bathing, washing clothes and utensils, feeding cattle, and bathing buffaloes.

Public commons like the pond hold great significance in their lives. It’s not just a water source; it holds cultural importance too. Every year during Chhath Puja, the community gathers there to offer their prayers to the sun; It’s a sacred time, holding deep meanings in their life. But with more people, less water, and hotter days, these shared spaces are growing increasingly fragile. Still, the community continues to depend on them for both survival and faith.

Climate change hasn’t just affected crops, it’s left women like Shail Devi behind to negotiate survival with whatever means are remaining. The lack of water access and income support deepens her poverty. With longer dry periods, scorching heat, and unpredictable rain, both land and ponds are suffering. And when public commons are impacted, it’s the poorest in the village who feel it first.

“ My sons are abroad, but they don’t send money. For our living, my husband and I raise goats and farm on someone else’s land to survive. - The land they cultivate is borrowed from a lender in the village. ”

A dried up community pond in mahottari

BETWEEN THE RIVER AND THE FOREST: CLIMATE CHANGE AND THE FRAGILE LIVES OF BHADALI

Anish Raj Shrestha - Bardiya

Every time families in Bhadali flee to elevated shelters to save their lives, they leave everything behind hoping it will all turn out well. But with each recurring flood, they witness one painful truth: their beloved jungle, which they once relied on the most, is slowly being taken away—thanks to climate change and the recurring flooding of the Karnali.

Nepal has been witnessing the impacts of climate change. One of the most visible and devastating effects is the increasing frequency of extreme weather events such as heavy rainfall and flooding. While Nepal is gradually asserting its democratic identity, the climate crisis adds an additional layer of challenges. Bardiya is no exception.

The communities around Rajapur face the danger of floods every year threatening lives, livestock, property, and livelihoods dependent on the nearby jungle.

“It was a lot easier for us to collect firewood and fodder for our livestock. The forest used to be massive, well-managed, and fairly distributed among community members. But now, the situation has worsened as its size keeps decreasing every year due to recurring floods, - says Chuliya Tharuni (61), a resident of Bhadali.”

The settlement in Bhadali, Ward 1 of Rajapur, Bardiya, is a relatively new one, formed by former bonded laborers, commonly known in the local language as Kamaiyas. This settlement is part of a historic movement, following their emancipation and the subsequent reclamation of land from which they were once excluded. The story of this community reflects a broader national narrative where male family members, as primary breadwinners, are often compelled to migrate to urban areas across Nepal and into India in search of work that can sustain their families. Bhadali itself offers very limited economic opportunities, leaving mostly women, elderly people, and children at home.

Surrounded by jungle and situated along the banks of the Karnali River, these former bonded labor communities have traditionally relied on agriculture and forest-based livelihoods. The community forest was both protected and sustainably used by locals to meet daily needs.

However, the proximity of both the settlement and the forest to the Karnali River has made them increasingly vulnerable. The Karnali has a long history of recurring floods, dating back to at least 1983. Rajapur, in particular, has suffered severe damage from such events. The forest in Bhadali once spanned around 3 bighas (approximately 0.6 acres), providing essential resources like firewood and fodder for livestock. Today, due to repeated flooding, only about 1 bigha (0.2 acres) remains. As a result, community access to the forest has been restricted, and it now serves primarily to supply firewood for funeral rites.

This loss of resources has severely reduced livelihood options, forcing more family members to migrate, while also increasing household costs, such as purchasing firewood. In a tragic irony, many residents risk their lives collecting floating wood from the river during floods to meet basic needs. This practice not only endangers them but also coincides with the threat of the floodwaters damaging their homes. They are caught between protecting their lives and salvaging what little the river gives, all

because their once-dependable forest can no longer support them.

“It was a lot easier for us to collect firewood and fodder for our livestock. The forest used to be massive, well-managed, and fairly distributed among community members. But now, the situation has worsened as its size keeps decreasing every year due to recurring floods,” says Chuliya Tharuni (61), a resident of Bhadali.

A similar concern is shared by Bishrani Tharu (46), also a resident:

“During the monsoon, our homes get flooded, and the whole community scrambles to find higher ground just to stay safe. We must move quickly when we hear the early warning system, and at the same time, we risk our lives salvaging floating wood from the river.”

The effects of climate change are clear here, disproportionately impacting marginalized and vulnerable communities. Women, children, and the elderly face heightened risks, underscoring the urgent need for equitable climate adaptation and support.

Chuliya and Bishrani at the bridge with community forest behind them

जलवायु न्यायः साभा स्रोतहरूको संरक्षण

कथा श्रृंखला

प्रकाशक:

एक्सनएड अन्तर्राष्ट्रिय नेपाल, लाजिम्पाट, काठमाडौं, नेपाल

पोस्ट बक्स नं.: ६२५७

फोन: ०१-४००२१७७

इमेल: mail.nepal@actionaid.org

नोभेम्बर, २०२५

यस प्रकाशनमा समावेश मूल सामग्रीको सम्पूर्ण स्वामित्व अधिकार एक्सनएड अन्तर्राष्ट्रिय नेपालसँग सुरक्षित छ । तथापि, पाठकहरूले यस सामग्रीलाई विकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा गैर-व्यावसायिक प्रयोजनका लागि स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग गर्न सक्नेछन् । एक्सनएड अन्तर्राष्ट्रिय नेपालको अनुमति बिना यो सामग्री प्रयोग गर्दा स्रोतको उल्लेख गर्नुपर्नेछ । साथै, यस प्रकाशनको सामग्री प्रयोग गरी तयार पारिएका कागजातको एक प्रति एक्सनएड अन्तर्राष्ट्रिय नेपालमा पठाउनुपर्नेछ ।

प्रतिलिपि अधिकार © एक्सनएड अन्तर्राष्ट्रिय नेपाल, २०२५

यस प्रकाशनमा प्रयोग गरिएका सबै तस्बिरहरू एक्सनएड अन्तर्राष्ट्रिय नेपालको कार्यक्रम क्षेत्रहरूमा सञ्चालन गरिएका कार्यक्रमहरूसँग सम्बन्धित छन् र ती तस्बिरहरू प्रतिलिपि अधिकार नीतिअन्तर्गत सुरक्षित छन् ।

राष्ट्रिय कार्यालय

अप्सरा मार्ग, लाजिम्पाट
वडा नं. ३, काठमाडौं, नेपाल

पोष्ट बक्स नं. ६२५७

+९७७ (०१) ४००२१७७

mail.nepal@actionaid.org

www.facebook.com/actionaid.nep

www.youtube.com/c/actionaidnepal1982

www.x.com/@actionaidnep

www.instagram.com/actionaidnepal

संघर्ष र भूमिसँग बाँधिएको: डोटीको सहनशीलताका चार कथाहरू

वर्षा सेढाई - डोटी

डोटीका दुर्गम पहाडहरूमा, व्यस्त शहर र राष्ट्रिय समाचारको चर्को कोलाहलबाट टाढा, कोइरेली, कालेना, गोद्रे खोला र दिलपेश्वर नामका चार गाउँहरू छन्। यी गाउँहरू कठिनाइका छापले चिनिएका छन्, तर तिनको मुटु आफ्ना मानिसहरूको शान्त तर अडिग दृढ संकल्पले धड्किरहेको छ। यी पीडितहरूको कथा होइनन्। यी त बाँचिरहेका मानिसहरूको कथा हुन्, जो प्रकृतिले उनीहरूका सामु राखेका चुनौतीहरूसँग मात्र होइन, उनीहरूलाई बारम्बार बिर्सने प्रणाली र उदासीन संसारसँग पनि लडिरहेका छन्।

कोइरेली: भत्किएका पहाडहरू मुनि जीवन

कोइरेलीका पहाडहरूमा फैलिएका हरिया वनहरू आज बाँझो भीरमा परिणत भएका छन्। पहिले हरियालीले ढाकिएको गाउँ अहिले धुलो र फोहोरले भरिएको भूभाग बनेको छ। माटोलाई अड्याइराख्ने रूखहरू हराइसकेका छन्, र अब हरेक मनसुनसँगै पहिरो आउनु अपवाद होइन, नियमितता बनेको छ।

“ अब भारत जानु नै विकल्प बनेको छ । त्यहाँ जीवन कठिन छ । म नेपालमै बस्न चाहन्छु, तर यहाँ कुनै सहयोग छैन । टेकेर उभिन सक्ने आधार छैन । ”

एक पटकको ठूलो पहिरोले थुप्रै घर बगायो। यो पहिलो घटना थिएन, सबैभन्दा भयावह अवश्य थियो। समुदायको प्रतिक्रिया ढिलो रह्यो। स्रोत र सहयोगको अभावले काम अझै अपुरो छ। कतै आधा बनेका पर्खालहरू छन्, कतै छिटपुट रूपमा रोपिएका बिरुवाहरू, प्रयासहरू छन्, तर पर्याप्त छैनन्।

दिलपेश्वरमा बाढीका कारण विनाशित घरहरू

पानी अझै पर्छ, पहाडहरू अझै भत्किन्छन्। तर कोइरेलीका मानिसहरू वर्षौंदेखि आफूले सकेजति पुनर्निर्माण गर्दै आएका छन्।

गाउँका सबैभन्दा वृद्ध चत्री बिष्ट सम्झन्छन्, “त्यतिबेला पाँच वा छ वटा घर मात्रै थिए। अहिले ६१ वटा छन्। त्यतिबेला बाढी र पहिरो केही थिएन। जीवन राम्रो थियो। अब सबै कुरा बदलिएको छ। मनसुन सुरु हुनासाथ बाढीको डरले हामीलाई सताउन थालेछ।”

लामो समयदेखि यहाँ बस्दै आएका कुन्ती बिष्ट भन्छिन्, “पहिले यहाँ दुईवटा साना खोला थिए, बिस्तारै बग्थे। पिउन र सिँचाइका लागि ती अत्यन्तै उपयोगी थिए। अहिले ती नै खतरा बनेका छन्। मनसुनमा खोलाहरू अनियन्त्रित हुन्छन् र घरभित्रै पानी पस्छ। पानी यति छिटो बढ्छ कि हामीले केही गर्न नपाउँदै कोठाभित्र छिर्छ। त्यसपछि हामीसँग विद्यालयमा आश्रय लिनु बाहेक विकल्प हुँदैन। हामी जान सक्ने एक मात्र सुरक्षित ठाउँ त्यही हो।”

उनको आवाज शान्त छ, तर त्यसमा गाउँका धेरै मानिसहरूले बाँडेको अनिश्चित भविष्यको भारीपन छ। बाढी नियन्त्रणका उपाय र सुरक्षित आवास बिना, सामान्य वर्षा पनि आउँदै गरेको विपत्तिजस्तै लाग्छ।

कालेना: सुख्खा बाँध र टाढिँदै गरेका सपना

कोइरेलीबाट टाढा रहेको कालेना गाउँले फरक पीडा बोकेको छ। यहाँ काम गर्ने उमेरका ६०% भन्दा बढी मानिस भारत गएका छन्। यो रोजाइ होइन, बाध्यता हो। पहिले आत्मनिर्भर रहेको गाउँ अहिले खाली हात र सुनसान घरहरूको थलो बनेको छ।

दशकौँअघि बनाइएको पिउने पानीको बाँध आज करिब ९०% सुकिसकेको छ। पहिले पानीले भरिएको बाँध अहिले धुलो र चिराले ढाकिएको छ। पानीका लागि महिलाहरू माइलौं टाढा हिँड्न बाध्य छन्। यो कुनै विशेष काम होइन, उनीहरूको दैनिक जीवनको कठोर यथार्थ हो।

महेश्वरी बीसी भन्छिन्, “पहिले पिउन, खेतीपाती र घरका सबै कामका लागि पानी पर्याप्त हुन्थ्यो। अहिले केही पनि छैन। बाली उम्रँदैन।”

खेतहरू चर्को गर्मीले डढ्छन्, अनियमित वर्षाले थोरै मात्र राहत दिन्छ। कृषि लगभग अपाङ्ग बनेको छ। गाउँ रेमिट्यान्सले चल्छ, तर त्यसको मूल्य ठूलो छ। बच्चाहरू बाबुविना हुर्किन्छन्, वृद्ध दम्पतीहरू खेतमा एकलै संघर्ष गर्छन्, र चाडपर्वहरू हाँसो बिना शान्त भएर बित्छन्।

राधा नेपाली भन्छिन्, “अब भारत जानु नै विकल्प बनेको छ। त्यहाँ जीवन कठिन छ। म नेपालमै बस्न चाहन्छु, तर यहाँ कुनै सहयोग छैन। टेकेर उभिन सक्ने आधार छैन।”

घरहरू खाली भए पनि, कालेनाका मानिसहरूले आफ्नो अडान छोडेका छैनन्। विद्यालय अझै खुल्छ। ती बच्चाहरूका

कालेनाका सुख्खा बाँध

लागि, जो गाउँ नछोडी यहीं बसेर भविष्य बदल्ने सपना देखिरहेका छन्।

गोद्रे खोला: नदीको किनारमा बसोबास

गोद्रे खोलाको किनारमा बसेको यो समुदाय सुन्दरता र जोखिमको विचित्र मिश्रण हो। नदीको निरन्तर बगाइले यहाँको जीवनलाई लय दिन्छ, तर यही नदी मनसुनमा सबैभन्दा ठूलो खतरा बन्छ।

सुखवा मौसममा नदी किनारको बाटो जीवनरेखा हो। यसले गाउँलाई बजार, विद्यालय र छिमेकीसँग जोड्छ। तर भारी वर्षामा यही बाटो नदीमा रूपान्तरित हुन्छ। सडक डुब्छ, हिँड्ने ठाउँ रहँदैन।

माया खड्का भन्छिन्, “मनसुनमा जताततै पानी हुन्छ। बाटो पूरै ढाकिन्छ। घर पनि जलमग्न हुन्छ भिज्छ। कहिलेकाहीं पानी यति छिटो बढ्छ कि हामी ढोकाबाट केही फिट धारा हेरेर बस्नुपर्ने अवस्थामा हुन्छौं।”

यो अवस्था लगभग हरेक वर्ष दोहोरिन्छ। तर बासिन्दाहरूलाई जोगाउन न नाली छन्, न सुरक्षित उचाइमा बनाइएका पैदल मार्ग। हरेक वर्षाले जीवन कति नाजुक छ भन्ने सम्झना गराउँछ।

दिलपेश्वर: बाँचन सजिलो छैन

गोद्रे खोलाकै किनारमा रहेको दिलपेश्वरमा जीवन प्रकृतिसँगको निरन्तर संघर्ष हो। एक समय जीवनरेखा रहेको सेती नदी आज भयको प्रतीक बनेको छ। प्रत्येक मनसुनमा नदी गर्जन्छ।

सीता बिक भन्छिन्, “मनसुनमा नदी विद्यालय क्षेत्रसम्म पुग्न सक्छ। घरहरू सधैं जोखिममा छन्। धेरैलाई अन्यत्र सर्नुपर्ने हुन्छ, तर हामीसँग विकल्प छैन।”

लक्ष्मी दास स्पष्ट शब्दमा भन्छिन्, “अब स्थानीय सरकारले केही गर्ने समय आएको छ। हामीले धेरै पर्खिसकेका छौं।”

गत वर्ष बाढीले बगाएको विद्यालय अहिले आपतकालीन आश्रय र सामग्री भण्डारणको ठाउँ बनेको छ। यो दिलपेश्वरका मानिसहरू सधैं जोखिमको किनारमा बस्छन् भन्ने स्मरण हो। तर उनीहरूको सहनशीलताले गाउँलाई अझै बाँधेर राखेको छ।

एउटै धागो, धेरै आवाजहरू

कोइरेलीका भत्किएका पहाडहरूदेखि कालेनाका सुनसान घरहरूसम्म, गोद्रे खोलाको उग्र पानीदेखि दिलपेश्वरको बाढीसम्म, यी चारै गाउँलाई जोड्ने एउटै धागो छ: सहनशीलता।

यी असहायताका कथा होइनन्। यी ती मानिसहरूका कथा हुन्, जो मौसम, जमिन र आफूलाई बेवास्ता गर्ने प्रणालीसँग निरन्तर संघर्ष गरिरहेका छन्। खाली हात भए पनि भरिएको मन लिएर उनीहरू अघि बढिरहेका छन्।

डोटीमा नदी बढ्न सक्छ, पहाड खस्न सक्छ, वर्षा रोकिन सक्छ। तर मानिसहरू टिकिरहन्छन्। समातेर। अघि बढ्दै। अझै पनि सपना देख्दै।

समुदायसँग जोडिएको पटाव पोखरीको अवस्था

राहुल देवान - कपिलवस्तु

कपिलवस्तुको शिवराज नगरपालिकाको वडा नम्बर ४ को वडा कार्यालय नजिकै अवस्थित पटाव पोखरी करिब १.५ बिघा, अर्थात् लगभग ४०,००० वर्ग फिट क्षेत्रफलमा फैलिएको जलाशय हो। यस पोखरीले यस क्षेत्रका २६५ भन्दा बढी घरपरिवारको जीवन धान्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएको छ। हालका वर्षहरूमा वर्षाको ढाँचा झनै अप्रत्याशित बन्दै गएसँगै, पटाव पोखरी समुदायका लागि सिँचाइ र जीविकोपार्जनको एक अत्यावश्यक स्रोतका रूपमा स्थापित भएको छ।

समुदायमा जरा गाडेको इतिहास

पटाव पोखरीको इतिहास गाउँकै जीवनसँग गहिरो रूपमा गाँसिएको छ। सुरुका बसोबासीहरूले यही ठाउँको माटो प्रयोग गरेर आफ्ना घरहरू निर्माण गरेका थिए। समयक्रममा खनेको जमिनमा प्राकृतिक रूपमा पानी जम्मा हुन थाल्यो र क्रमशः त्यो स्थान पोखरीमा रूपान्तरण भयो। यो परिवर्तन पञ्चायत कालताका भएको मानिन्छ। संघीयता लागू भएपछि भूमि नापी विभागले पटाव पोखरीलाई औपचारिक रूपमा सामुदायिक स्रोतको रूपमा घोषणा गर्‍यो।

पानीको पोखरी मात्र होइन पटाव पोखरी

पटाव पोखरी केवल ऐतिहासिक चिनारी मात्र होइन, यो समुदायको जीवनरेखा हो। सिँचाइका साथै यसले माछा मार्ने, पशुधनलाई पानी खुवाउने, लुगा धुने जस्ता दैनिक आवश्यकताहरू पूरा गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ। पोखरी सबैका लागि खुला छ र समुदायका सदस्यहरूले पारस्परिक सम्मानका साथ यसको प्रयोग गर्छन्। उनीहरू प्रत्येक वर्ष पोखरीको बाँध सुदृढीकरण तथा कटान नियन्त्रणका लागि सामूहिक रूपमा समय, श्रम र घाँसजस्ता स्थानीय स्रोतहरू दिएर पोखरीको संरक्षण र मर्मत गर्छन्। एक समुदाय सदस्य भन्छन्, “हामी हाम्रो

दैनिक आवश्यकता, सिँचाइ र पशुधनका लागि प्रत्यक्ष रूपमा पोखरीमै निर्भर छौं। हाम्रो जीविकोपार्जन यससँग जोडिएको छ। बोरिङ हाम्रो अन्तिम विकल्प मात्र हो।”

औद्योगिक बोरिङको खतरा

वरपरका क्षेत्रमा औद्योगिक स्तरका बोरिङ इनारहरू बढ्दै गएका छन्। यसको असरस्वरूप, केही महिनामा स्थानीय बोरिङ इनारहरू सुक्ने गरेका छन्, जसले समुदायलाई झनै पोखरीमा निर्भर बनाएको छ। अनियमित वर्षाले कृषि उत्पादनमा असर परिरहेको सन्दर्भमा यो अवस्था झनै गम्भीर बन्दै गएको छ।

“यो पानी मात्र होइन,” एक किसान भन्छन्, “यो हाम्रो पहिचानको हिस्सा हो। प्रत्येक वर्ष म बाँध बलियो बनाउन घाँसको एक भारी लियुर आउँछु। यो मेरो तर्फबाट गर्न सकिने सानो प्रयास हो।”

पटाव पोखरी

दलित समुदायका एक बासिन्दा भन्छन्, “थोरै पानी पर्दा वा पानी नै नपर्दा पोखरी नै हाम्रो एक मात्र सहारा हो। यो नहुने हो भने साना किसानहरू सबैभन्दा बढी पीडित हुन्छन्। ठूला किसानसँग विकल्प हुन्छ, हामीसँग हुँदैन।”

बोरिङ इनारबाट आउने पानीको गुणस्तर पनि कमजोर छ। यसले बाली उत्पादनमा गम्भीर असर पार्छ र कहिलेकाहीँ कुल उत्पादन २० देखि ३० प्रतिशतसम्म घट्छ। अर्कोतर्फ, पोखरीको पानी प्रयोग गर्न पम्प र पाइप आवश्यक पर्छ, जुन धेरै परिवारको पहुँचभन्दा बाहिर छ। यस कारण सामुदायिक स्रोत हुँदाहुँदै पनि सिँचाइका लागि उनीहरूलाई खर्च बेहोर्नु परेको छ।

जलवायु परिवर्तन र यसको असर

समुदायले जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरू प्रत्यक्ष रूपमा अनुभूति गरिरहेको छ। २०७९ सालमा लगातार तीन दिन परेको भारी वर्षाले बालीनालीमा ठूलो क्षति पुऱ्यायो। आम्रदानी घट्यो र धेरै परिवार घाँस र भुसजस्ता गाईवस्तुको दानाबाट वञ्चित भए। यसले विशेषगरी साना किसानहरूलाई गम्भीर संकटमा पारेको छ, जसका कारण केही परिवार अनौपचारिक श्रममा निर्भर हुन बाध्य भए।

गर्मी बढ्दै जाँदा पोखरीका माछा मर्ने गरेका छन् र वरपरका गाउँबाट जनावरहरू पोखरीमा आउन थालेका छन्, जसले स्रोतमा थप दबाव सिर्जना गरेको छ। पोखरी सुक्दै जाँदा लुगा धुने जस्ता दैनिक कामहरू झनै कठिन बनेका छन्, जसको प्रत्यक्ष असर महिलामाथि परेको छ।

“यस वर्ष बोरिङको पानी नुनिलो भएकाले मेरो करिब ३० प्रतिशत बाली नष्ट भयो,” साना किसान पनि रहेकी दलित महिला उर्मिला कोटी भन्छिन्। “पोखरीको पानी तान्न पम्प किन्न सक्ने अवस्था छैन। त्यसैले आफ्नै खेत सिँचाइ गर्न पनि पानी र पम्प दुवैका लागि अरूलाई पैसा तिर्नुपर्छ। यसले मेरो जीविकोपार्जनमा गम्भीर असर पारेको छ, किनकि परिवार धानसमेत मुस्किल भइरहेको छ।”

दलित समुदायकी एक आमा तथा कार्यकर्ताले आफ्नो टोलका १८ घरपरिवार एउटै बोरिङ इनारमा निर्भर रहेको अनुभव साझा

गर्नुभयो। नजिकै औद्योगिक बोरिङ प्रणाली सक्रिय हुँदा उनीहरूको इनार पूर्ण रूपमा सुक्ने गर्छ, जसले गर्दा उनीहरू पोखरीमा पूर्ण रूपमा निर्भर रहन बाध्य हुन्छन्।

संरक्षणको लागि प्रतिबद्ध समुदाय

यस महत्वपूर्ण स्रोतको संरक्षण अपरिहार्य भएको महसुस गर्दै समुदायले पछिल्ला वर्षहरूमा सक्रिय कदम चालेको छ। उनीहरूले अवलोकन गरेका छन् कि कंक्रीट संरचनाको विस्तारले भूगर्भीय पानीको पुनर्भरणमा ठूलो असर पारेको छ। यद्यपि समुदायका सदस्यहरू भन्छन्, “पटाव पोखरी अझै पनि प्राकृतिक पुनर्भरण क्षेत्रको रूपमा काम गरिरहेको छ।”

पोखरी जोगाउन समुदायले बायोइन्जिनियरिङ प्रविधि प्रयोग गरी सुरक्षात्मक पर्खाल निर्माण गरेका छन्। माटोको क्षय रोक्न घाँस र भुसीजस्ता स्थानीय तथा प्राकृतिक सामग्रीको संयोजन गरिएको छ। यो उपाय वातावरणमैत्री मात्र होइन, खर्चिलो पनि छैन।

यस प्रयासमा स्थानीय नगरपालिकाले ढुङ्गा र तार उपलब्ध गराएर संरचना बलियो बनाउन सहयोग गरेको छ।

सहनशीलता र सामूहिक कार्यको प्रतीक

जलवायु परिवर्तनले जीवन र जीविकोपार्जनमा निरन्तर चुनौती थप्दै जाँदा पटाव पोखरीमाथि समुदायको निर्भरता अझ गहिँरिँदै गएको छ। यो साझा सम्पदा सहनशीलता र सामूहिक अनुकूलनको प्रतीक बनेर उभिएको छ। पटाव पोखरीको कथाले विशेषगरी सीमान्तकृत समुदायका लागि साझा स्रोतहरूले कति निर्णायक भूमिका खेल्छन् भन्ने कुरा स्पष्ट पार्छ।

पटावमा मानिसहरूले हार मानेका छैनन्। उनीहरूको कथा एकता, नवप्रयोग र दृढ संकल्पको कथा हो। जलवायु संकट गहिँरिँदै जाँदा पटाव पोखरीको मूल्य झनै बढ्दै गएको छ। र यही पोखरीबाट समुदायले पानी मात्र होइन, संघर्ष गर्ने शक्ति पनि पाइरहेको छ।

समुदायको बढ्दो डर: प्राकृतिक मुहानहरू (कुवा) र सिमसारहरू लोप हुने संघारमा

कविता बस्नेत - मकवानपुर

मुसिधाप पहिले ३५३ घरधुरी भएको बस्ती थियो। आज त्यहाँ केवल १३० घरधुरी मात्र बाँकी छन्। मनहरी गाउँपालिकामा अवस्थित यस समुदायमा मुख्यतया चेपाङ, प्रजा र बनकरिया समुदायका मानिसहरूको बसोबास छ। यहाँका परिवारहरू २०१५ को भूकम्प र २०१७ मा आएको पहिरोबाट बचेका हुन्। ती विपत्तिले उनीहरूलाई विस्थापित गऱ्यो, घर पुनर्निर्माण गर्न संघर्ष गर्न बाध्य बनायो र जोखिमपूर्ण क्षेत्रमा बसोबास गर्न विवश गरायो।

धेरै परिवार दर्ता नभएको ऐलानी जग्गामा बसोबास गर्छन्। आफ्नो सम्पत्तिमा कुनै कानुनी दाबी नभएकाले उनीहरूको जीवन झनै असुरक्षित छ। कतिपयसँग बढीमा ७ देखि १० धुर जमिनको सानो प्लट मात्र छ। घरहरू बाँस र टिनले बनेका छन्। जग्गा र स्रोतसाधनको अभावका कारण खेती लगभग असम्भव बनेको छ, त्यसैले परिवारहरू दैनिक ज्यालादारी श्रम गरेर बाँच्न संघर्ष गरिरहेका छन्।

“हामीसँग खाना उब्जाउन पर्याप्त जग्गा पनि छैन। अब पानी पनि टाढाको आशा बनेको छ,” ५० वर्षीया फुलमाया चेपाङको यो भनाइले समुदायको साझा पीडा व्यक्त गर्छ।

पानी अब उनीहरूले तिर्नुपर्छ: पहुँचको लागि समुदायको संघर्ष

समुदायको संघर्षको केन्द्रमा पानी छ। हाल पाइप प्रणालीले

कान्छी माया, प्राकृतिक झरनाबाट पिउने पानी ल्याउने क्रममा

अलि टाढा रहेको नदीबाट पानी ल्याउँछ, तर त्यो पानी सफा हुँदैन । धेरै परिवारहरूले समुदायभित्रको प्राकृतिक मुहानबाट पानी पिउन जारी राखेका छन्, किनकि त्यहाँबाट सफा र ताजा पानी उपलब्ध हुन्छ ।

तर अब समुदायको मुख्य पानी स्रोत दुईवटा पानी ट्याङ्की वरिपरि केन्द्रित हुँदैछ । यी ट्याङ्की वडा र नगरपालिकाको ९ देखि १० लाख रुपैयाँको लगानीमा तथा प्रान्तीय र संघीय सरकारको थप ३० लाख रुपैयाँको सहयोगमा निर्माण हुँदैछन् । यो प्रणालीले करिब ३ किलोमिटर टाढा रहेको खोलाबाट पानी सङ्कलन गर्नेछ । समस्या के छ भने यो पानी निःशुल्क हुनेछैन । पानीका स्रोत नजिकै भए पनि समुदायका सदस्यहरूले यसको लागि पैसा तिर्नुपर्नेछ ।

“ अब ढिलो गर्नु मिल्दैन । सिमसार हराएपछि जमिन उजाड हुन्छ र पानी धूलोसरह हराउँछ – दृढ अनुहारका साथ सीता चेपाङले भनिन् । ”

“हामीसँग नदीको पानी पाइपबाट आउँछ, तर त्यो सफा छैन । नजिकैको प्राकृतिक मुहान शुद्ध छ । तर ट्याङ्की त्यही ठाउँमा छ जहाँ हामी पानी किन्न बाध्य हुन्छौं । यसलाई किन्नको लागि दैनिक लडाईं जस्तै हुन्छ,” समुदायका वृद्ध कान्छी माया प्रजाले भनिन् ।

ट्याङ्कीबाट पानी किन्न नसक्नेहरूका लागि प्राकृतिक मुहानबाट पानी ल्याउनु नै विकल्प बाँकी रहन्छ । “पानी हाम्रो नजिकै बग्छ, तर पहिलेभन्दा धेरै टाढा महसुस हुन्छ । हामीमाथि भएको उपेक्षाको मूल्य पैसामा, कठिनाइमा र आशामासमेत चुकाइरहेका छौं ।” फुलमाया प्रजाले थपिन् ।

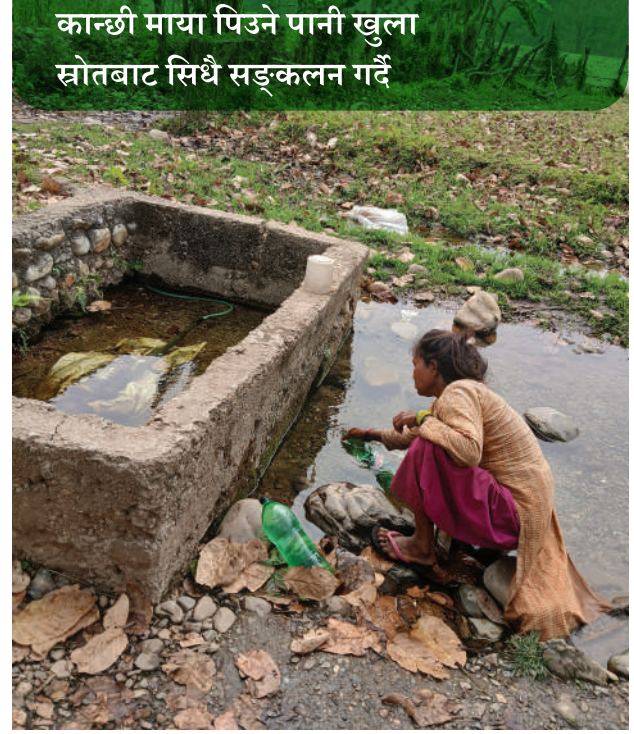
सिमसारको उपेक्षा र बढ्दो क्षतिको खतरा

समुदायलाई सताउने अर्को गम्भीर समस्या भनेको यस क्षेत्रमा पहिले फस्टाएका सिमसार क्षेत्रहरू द्रुत गतिमा हराउँदै जानु हो । विगतमा यी सिमसारहरू पानी, खाना र जीविकोपार्जनका लागि अत्यन्तै महत्वपूर्ण स्रोत थिए । प्राकृतिक मुहानबाट पोषित यी क्षेत्रहरू दैनिक आवश्यकता, कृषि, माछा मार्ने र पानीको स्रोतका रूपमा प्रयोग हुन्थे । पानी मिलको उपस्थितिले अन्न पिस्ने काममा पनि समुदायलाई सहयोग पुऱ्याउँथ्यो ।

तर अहिले सिमसार क्षेत्र क्रमशः घट्दै गइरहेको छ । मानिसहरूले अतिक्रमण गर्छन्, घर बनाउँछन् र जमिनलाई विकासको नाममा भरिरहेका छन्, जसले सिमसारलाई कमजोर बनाउँदै लगेको छ ।

“हामीसँग नजिकै दुईवटा पोखरी छन् । सिमसार अझै पनि त्यहीं छ, तर अलि अलि गर्दै खोसिँदैछ । अहिले कसैले पनि बचाउने बारे सोच्दैन । आज हामीलाई यसको आवश्यकता कम लाग्न सक्छ, तर पाँच वा दस वर्षमा हामीले के गुमायौं भनेर महसुस गर्नेछौं,” त्यसै समुदायका नेता राम कुमार प्रजाले चिन्ताले भरिएको स्वरमा भने ।

समुदायको अहिलेको चासो स्पष्ट छ । यदि समयमै हस्तक्षेप भएन भने उनीहरूले सिमसार मात्र होइन, बाँकी रहेको प्राकृतिक पानीको स्रोत पनि गुमाउनेछन् । सुरक्षित र किफायती पानीमा पहुँचको लागि संघर्ष तीव्र बन्दै गएको छ । धेरैलाई अब ट्याङ्कीको पानी किन्नु वा असुरक्षित नदीको पानी प्रयोग गर्नु भन्ने कठोर छनोट गर्न बाध्य पारिएको छ ।

“हामी ढिलो नभएसम्म पर्खन सक्दैनौं । सिमसार गएपछि जमिन मरुभूमि जस्तै हुनेछ, र पानी धूलो जस्तै हुनेछ,” युवती सीता चेपाडले भनिन्, उनको अनुहार दृढ संकल्पले भरिएको थियो । यति चुनौतीका बीच पनि आशा बाँकी छ । समुदायले पानीको स्रोत संरक्षण महत्वबारे संगठित हुन थालेको छ । उनीहरूले ढिलो हुनु अघि नै सिमसार र प्राकृतिक मुहान जोगाउन स्थानीय अधिकारीहरूलाई आह्वान गरिरहेका छन् ।

पवित्र जल: आधारभूत मानवीय आवश्यकताहरूको लागि ढिकुरबारी समुदायको संघर्ष

कविता बस्नेत - चितवन

माडी नगरपालिकाको वडा नम्बर ७ मा अवस्थित ढिकुरबारी समुदायमा करिब १९८ दलित घरपरिवार बसोबास गर्छन् । सोमेश्वर सामुदायिक वन नजिकै रहेको यो बस्ती उर्वर जमिन र धेरै नदीहरूले घेरिएको छ । तर यति प्राकृतिक स्रोत नजिकै हुँदाहुँदै पनि ढिकुरबारीका मानिसहरू पिउने पानीजस्तो आधारभूत आवश्यकताका लागि दैनिक संघर्ष गरिरहेका छन् ।

पुस्तौँअघि, २०२६ सालतिर, समुदाय उर्वर भूमिमा अलि उकालो बसोबास गर्थ्यो । तर जंगली सुँगुर, भालु, बाँदर र बाघसहितका वन्यजन्तुको निरन्तर जोखिमले मानिसहरूलाई जंगलको किनारतिर सर्न बाध्य बनायो । यो विकल्प नभएर बाँचाइको निर्णय थियो । उनीहरूले ओगटेको भूमि ऐलानी हो, परम्परागत रूपमा प्रयोग गरिने तर कानुनी रूपमा दर्ता नभएको । यसले उनीहरूलाई औपचारिक अधिकार बिना छोडेको छ । नेपालको संविधान २०७२ ले जग्गा, आवास र खाद्य अधिकारलाई मान्यता दिए पनि, ढिकुरबारी जस्ता सीमान्तकृत समुदायका लागि यसको कार्यान्वयन अझै जटिल छ ।

ढिकुरबारीका परिवारहरू निर्वाह खेती, दैनिक श्रम र वैदेशिक रोजगारीमा निर्भर छन्, विशेषगरी खाडी देशहरूमा । प्रत्येक घरपरिवारसँग करिब ५ कठ्ठा जति ऐलानी जमिन छ । तर सुख्खा माटो, वन्यजन्तुको क्षति र पानीको अभावका कारण खेतीको सम्भावना सीमित छ । सिँचाई उपलब्ध भएको भए वर्षमा तीन बाली चक्र सम्भव हुने सम्भावना भए पनि त्यो व्यवहारमा आउन सकेको छैन ।

समुदायमा जल, जमिन र जंगल जस्ता प्राकृतिक स्रोतहरूमा निर्भर छ । धेरै घरपरिवार खाना पकाउन दाउरामा भर पर्छन्,

जुन सामुदायिक वनबाट कडा नियमका बीच सङ्कलन गरिन्छ । निरन्तर चुनौतीका बाबजुद पनि ढिकुरबारीका मानिसहरू आफ्नो सहनशीलता र समुदायको बलियो भावनाका साथ अघि बढिरहेका छन् । उनीहरूको संघर्ष गरिबी मात्र होइन, आधारभूत आवश्यकता पहुँचभन्दा बाहिर भएको अवस्थामा बाँच्ने संघर्ष हो ।

पानीको लागि दैनिक लडाईं

यद्यपि, समुदायका लागि सबैभन्दा महत्वपूर्ण र निरन्तर संघर्ष भनेको पानीको पहुँच हो । रतनी, ढलढुले, चिसापानी, धनस र खहरे गरी पाँच नदीहरूले घेरिएको भए तापनि समुदायमा अझै पनि सुरक्षित र भरपर्दो पिउने पानीको अभाव छ । पानी ल्याउने जिम्मेवारी प्रायः महिलामाथि पर्छ । उनीहरूले चिसापानी नदीसम्म पुग्न घना जङ्गल हुँदै करिब ३० मिनेट हिँड्नुपर्छ । त्यहाँ पुगेपछि, पानी फिर्ता ल्याउन उनीहरूले टाउकोमा भारी बाल्टिन बोक्नुपर्छ । दिनभरि श्रमिक काममा संलग्न पुरुषहरूको अनुपस्थितिले महिलाहरू र बालबालिकाहरूलाई पानी सुरक्षित गर्ने लगायत घरायसी कामहरूको अतिरिक्त बोझ परेको छ ।

पहिले, समुदायले चिसापानी नदीबाट पानी संकलन गर्न स्थानीय वडाको सहयोगमा प्लास्टिक पाइप, सानो इनार र ट्याङ्की जडान गरेको थियो । तर जङ्गलमा लागेको डढेलोका कारण कमजोर रूपमा निर्माण गरिएको पूर्वाधार पटक-पटक असफल भयो । बजेट अभावका कारण पहिले नै जडान गरिएका यी पाइपहरू गर्मीमा पग्लिए, जसले समुदायलाई अस्थायी समाधानहरूमा भर पर्न बाध्य बनायो । पानीका स्रोतहरू दुर्लभ हुँदै जाँदा, विशेष गरी सुख्खा मौसममा उपलब्ध सीमित पानीको पहुँचलाई लिएर समुदायमा बारम्बार द्वन्द्व देखिन थालेको छ ।

महिलाहरू पानी दाबी गर्न बाल्टिन बोकेर दौडिरहेको दृश्य अब सामान्य भइसकेको छ । केही हताश अवस्थामा परिवारहरू नदी वा पोखरीजस्ता पानीका स्रोत खोज्दै जङ्गलको गहिराइसम्म जान बाध्य हुन्छन् । विशेष गरी कठोर मौसममा उनीहरूले पानी लिन छिमेकी गाउँहरूमा समेत यात्रा गर्नुपर्छ ।

माथिल्लो खोलामा बिरामी गाई मरेर चिसापानी नदी प्रदूषित भएपछि अवस्था झनै बिग्रियो । थाहा नपाई समुदायले दूषित पानी पिए, जसका कारण व्यापक रूपमा रोग फैलियो। समुदायमा उचित पानी शुद्धीकरण प्रणालीको पहुँच नभएकाले अधिकांश परिवारहरूले कपडामार्फत पानी छान्ने प्राथमिक फिल्टरिङ अभ्यास अपनाएका छन् । वडाले यस क्षेत्रलाई “खुला दिसामुक्त” क्षेत्र घोषणा गरेको भए पनि, महिलाहरूले पानीका स्रोत नजिकै खुला दिसा गरेको देखिएको छ, जसले समुदायको सरसफाइ र स्वास्थ्यसम्बन्धी चुनौतीहरूलाई अझ जटिल बनाएको छ ।

पवित्र पोखरीहरू: पानीका स्रोतहरूको संरक्षणको लागि सामुदायिक प्रयास

समुदाय पानीका लागि दुई पोखरीमा निर्भर छ । चिसा पानी पोखरी वर्षौंदेखि सुकदै गएको छ । मर्मतको अभावमा गर्मी महिनामा यो सबै घरपरिवारको आवश्यकता पूरा गर्न असमर्थ छ । यद्यपि समुदायले हरेक वर्ष हातैले पोखरी गहिरो बनाउने प्रयास गर्छ । सांस्कृतिक रूपमा महत्वपूर्ण यो पोखरी बाँचाइको “पवित्र” स्रोत बनेको छ ।

दोस्रो पोखरी, धनुषपुर्बी पोखरी पनि सुक्ने जोखिममा छ । स्रोत सीमित भए पनि समुदायले पोखरी सफा गर्ने, फराकिलो बनाउने र पानीको उपयोग कुशल बनाउने प्रयास गरिरहेको छ । तर बाह्य सहयोग नहुँदा यी प्रयास दीगो हुन कठिन छन् ।

बढ्दो जरूरीताका बाबजुद पनि सरकारको ध्यान अझै गहिरो बोरिङ इनार पहलतर्फ केन्द्रित छ, तर यसले अहिलेसम्म उल्लेखनीय परिणाम देखाउन सकेको छैन । समुदायका

नेताहरू प्रगति नभएकोले निराशा व्यक्त गरेका छन् र सरकारी प्राथमिकतामा परिवर्तनको माग गरेका छन् । उनीहरूले अप्रमाणित परियोजनाहरू पछ्याउनुको सट्टा, पानीका सबैभन्दा भरपर्दा र तत्काल उपलब्ध स्रोतका रूपमा रहेका विद्यमान पोखरीहरूको संरक्षणमा ध्यान केन्द्रित गर्न सम्बन्धित निकायलाई आग्रह गरेका छन् ।

२५,००० लिटर क्षमताको ट्याङ्की: अधुरो वाचा

दुई वर्षअघि निर्माण गरिएको २५,००० लिटर क्षमताको ट्याङ्की आवश्यक पाइप र बोरहोल नजोडिँदा अझै सञ्चालनमा आएको छैन । ठूलो क्षमता हुँदाहुँदै पनि ट्याङ्की निष्क्रिय छ, र समुदाय अझै पोखरी र नदीमा निर्भर छ ।

तत्काल कारबाहीको आह्वान: पोखरीहरूको संरक्षण गर्नुहोस्

सरकारको ध्यान गहिरो बोरहोल परियोजनातर्फ केन्द्रित भइरहेका बेला समुदायको माग स्पष्ट र अत्यन्त जरूरी छ, पुस्तौंदेखि जीवन धानेर आएका बाँकी रहेका दुई पोखरीहरूको संरक्षण गर्नुहोस् । समुदाय चाहन्छ कि सरकारले आफ्ना प्रतिबद्धताहरू पूरा गरोस्, जसमा सिँचाइ ट्याङ्की प्रणाली पूर्ण रूपमा सञ्चालनमा ल्याउनुका साथै वर्षौंदेखि जीवनरेखा बनेका पवित्र पोखरीहरूको संरक्षणमा प्रयास पुनः केन्द्रित गर्नु पनि समावेश छ ।

“हामी हाम्रो हकभन्दा बढी केही मागिरहेका छैनौं, परिवार पाल्न, जनावरहरूको हेरचाह गर्न र सुख्खा मौसममा बाँच्न पानीमा पहुँच पाउने अधिकार मात्र हो,” समुदायका एक सदस्यले भने। “यी पोखरीहरू हाम्रा लागि पवित्र छन्, र तिनको संरक्षणका लागि हाम्रो प्रयासमा सरकारले सहयोग गर्न आवश्यक छ,” सदाबहार महिला समूहकी सदस्य तथा समुदायकी गीता बी.के.ले भनिन्।

“हामीले हाम्रा पवित्र पानीका स्रोतहरू सधैंका लागि हराउनु अघि नै संरक्षण गर्नुपर्छ,” एक स्थानीय नेताले आग्रह गरे।

“अप्रमाणित समाधानहरूमा सरकारको ध्यान केन्द्रित हुँदा, बाँच्नका लागि सबैभन्दा आवश्यक पानीबाट हामी वञ्चित भइरहेका छौं,” समुदायका सदस्य तथा सामुदायिक विकास समितिका अध्यक्ष सरम सेती बी.के.ले भने।

“यी पोखरीहरू हाम्रा लागि पवित्र हुन्, र तिनको संरक्षणका लागि सरकारको सहयोग आवश्यक छ। पानी बिना जीवन सम्भव छैन,” समुदायका ज्येष्ठ नागरिक तथा वन उपभोक्ता समूहका पूर्व अध्यक्ष कृष्ण बहादुर बी.के.ले भने।

ढिकुरबारीका बासिन्दाहरू सुरक्षित र भरपर्दो पानीमा पहुँचलाई आधारभूत मानव अधिकारका रूपमा लिएर निरन्तर संघर्ष गरिरहेका छन्। उनीहरूको सहनशीलता र साधनस्रोत प्रशंसनीय भए पनि, सम्बन्धित निकायबाट पर्याप्त सहयोग नपाउँदा यो संघर्ष झन् कठिन बन्दै गएको छ। सन्देश स्पष्ट र जरूरी छ, ढिकुरबारीका पानीका स्रोतहरूको संरक्षणमा सहयोग गर्नुहोस् र तिनमा निर्भर जनतालाई गरिएका प्रतिबद्धताहरू पूरा गर्नुहोस्।

राम बन्धु पोखरेल, रेडक्रस एकाइका अध्यक्ष तथा वडा नम्बर ५ का पूर्व वडा अध्यक्ष

“पुराना र अप्रचलित कानूनहरू विशेषगरी पानी तथा सिँचाइ व्यवस्थापन प्रणाली, राष्ट्रिय निकुञ्ज र मध्यवर्ती (मध्यवर्ती) क्षेत्रसम्बन्धी कानूनहरूका कारण हाम्रो समुदायका लागि प्रतिबन्धात्मक अवस्था सिर्जना भएको छ। प्राकृतिक स्रोतसाधनले धनी हुँदाहुँदै पनि, माडी नगरपालिका यी कानुनी अवरोधका कारण गम्भीर चुनौतीहरूको सामना गरिरहेको छ।

यसका कारण समुदायका सदस्यहरू आफ्ना जीविकोपार्जन सुधार्न यी स्रोतसाधनबाट पूर्ण रूपमा लाभ लिन असमर्थ छन्। म वडा नम्बर ७ का पूर्व वडा अध्यक्षको हैसियतले अनुभवका आधारमा भन्छु पाइपलाइन जडान, पोखरी संरक्षण वा सिँचाइ पूर्वाधार विकासजस्ता अत्यावश्यक परियोजनाका लागि बजेट विनियोजन गर्नु स्थानीय प्रतिनिधिहरूका लागि लगभग असम्भव छ।

बरु, नगरपालिका गहिरो बोरवेलजस्ता महँगा र दिगो नभएका समाधानतर्फ केन्द्रित हुने गरेको देखिन्छ। उदाहरणका लागि, ५० लाख रुपैयाँको बोरवेल वा ४० बिघा जमिन समेट्ने ठूलो परियोजना सुरु गर्नु, समुदायलाई साँच्चिकै फाइदा पुऱ्याउने साना तर दिगो पानी परियोजनामा काम गर्नु भन्दा सजिलो मानिन्छ।

२० लाख रुपैयाँको तुलनात्मक रूपमा सानो सिँचाइ परियोजनाका लागि पनि, हाम्रो क्षेत्रको कम राजस्व र स्थानीय तथा केन्द्रीय सरकारी संयन्त्रमा विद्यमान नोकरशाही जटिलताका कारण, केन्द्र सरकारबाट २ लाख रुपैयाँसमेत सुरक्षित गर्न हामी संघर्ष गर्छौं।

नगरपालिकामा केही मौसमी र केही स्थायी गरी धेरै नदीहरू भए पनि, उचित पूर्वाधारको अभाव र संघीय सरकारले लगाएका कानुनी अवरोधका कारण हामी सिँचाइका लागि यी स्रोतहरू प्रयोग गर्न सकिरहेका छैनौं। कतिपय खेतबाट मात्र १० मिटर

“हामीले हाम्रा पवित्र पानीका स्रोतहरू सधैंका लागि हराउनु अघि नै संरक्षण गर्नुपर्छ, - एक स्थानीय नेताले आग्रह गरे।

अप्रमाणित समाधानहरूमा सरकारको ध्यान केन्द्रित हुँदा, बाँच्नका लागि सबैभन्दा आवश्यक पानीबाट हामी वञ्चित भइरहेका छौं, - सरम सेती बी.के.ले भने।”

टाढा पानी भए पनि, आवश्यक अनुमति र स्रोत नहुँदा सिँचाइ गर्न असमर्थ छौं।

गयेउ नदी सिँचाइ परियोजनाको उदाहरण लिनुहोस्। वडा नम्बर ४, ५ र २ का जमिन समेट्ने यो परियोजना १८ करोड रुपैयाँको बजेटमा तीन वर्षभित्र सम्पन्न हुने भनिएको थियो। तर आठ वर्ष बितिसकदा पनि परियोजना अपूर्ण नै छ। यसका कारण समुदाय २० वटा थप बोरेल जडान गर्न बाध्य भयो, जुन मूल योजनाको हिस्सा थिएन र सिँचाइ परियोजना पूरा भएको भए आवश्यक पनि पर्ने थिएन।

यस अवस्थाले परियोजनालाई नाजुक बनाएको छ र यसको अपूर्णताले हाम्रो समुदायमा कृषि उत्पादकत्वमा निरन्तर असर पुऱ्याइरहेको छ।

यसका अतिरिक्त, नगरपालिकाका विभिन्न वडामा अन्य बोरेल परियोजनाहरू पनि सञ्चालनमा छन्। यी परियोजनामा ठूलो लगानी भइरहे पनि, व्यापक पानी संकट समाधान गर्न आवश्यक समग्र समाधान दिन सकेका छैनन्। उदाहरणका लागि, वडा नम्बर ६ र मेरो आफ्नै वडामा क्रमशः ६ करोड र १.५ करोड रुपैयाँसम्मका बोरेल परियोजना सञ्चालनमा छन्।

यसका कारण माडीमा करिब ३० देखि ४० प्रतिशत जमिनमा सुख्खा मौसममै चैत्र धान खेती भइरहेको छ, जुन उचित सिँचाइ भए के सम्भव छ भन्ने संकेत हो। तर यदि पानीमा व्यापक पहुँच र बलियो पूर्वाधार हुन्थ्यो भने, यो त सम्भावनाको सानो अंश मात्र हुने थियो।

यी लगानीहरूले केही राहत त दिन सक्छन्, तर समुदायले भोगिरहेको पानी संकटको मूल कारण समाधान गर्न पर्याप्त छैनन्। हामीलाई अस्थायी होइन, दिगो र समावेशी समाधानहरू चाहिन्छ। दिगो पानी समाधान बिना यो सफलता सीमित नै रहनेछ र धेरै परिवारहरू संघर्षमै रहनेछन्।

समस्या यतिमै सकिँदैन। मध्यवर्ती क्षेत्रसम्बन्धी कानूनका कारण हामी स्थानीय समुदायलाई सामुदायिक वनसँग जोड्न

असफल भइरहेका छौं, जसले इन्धन र कृषि विकासका लागि अत्यावश्यक स्रोत उपलब्ध गराउन सक्थ्यो।

सरकारको ध्यान प्रायः ठूला परियोजनातर्फ केन्द्रित हुन्छ, जसले समुदायका तत्काल आवश्यकताहरू सम्बोधन गर्नुको सट्टा ठोस परिणाम दिन सकेका छैनन्। कानुनी अवरोध, पूरा नभएका प्रतिबद्धता र स्थानीय सरोकारप्रति सरकारको उदासीनताका कारण हामी बाँच्न आवश्यक स्रोत सुरक्षित गर्न संघर्ष गरिरहेका छौं।

यस अनिश्चित वातावरणमा हामी सामुदायिक प्रयासमार्फत आफ्ना स्रोतहरू जोगाउन बाध्य छौं, तर यी प्रयास मात्र प्रणालीगत र नोकरशाही अवरोध पार गर्न पर्याप्त छैनन्। हामी असाधारण केही मागिरहेका छैनौं केवल पानीमा पहुँच र हाम्रो वरपरका स्रोत समुदायको हितमा प्रयोग गर्न पाउने अधिकार चाहिरहेका छौं।

हाम्रो समुदाय सहनशील छ, तर पर्याप्त सहयोग बिना हामी अगाडि बढ्न सक्दैनौं। कानुनी र राजनीतिक अवरोधहरूले हामीलाई दिगो भविष्य निर्माण गर्नबाट अझै पनि रोकिरहेका छन्।”

सहभागी समुदायका सदस्यहरू आफ्नो जीवनरेखा (स्रोतहरू) का नक्सा बनाउँदै

बाँभो जमिनको मूल्यः ऋण र कमजोर बालीनालीमा बाँच्ने संघर्ष

शिवानी सिंह - महोत्तरी

“अब जमिन उर्वर छैन। म जे गर्न सकछु गर्छु, तर रोग आउँछन्, किराहरू आउँछन्। बाली कमजोर हुन्छ। जे उब्जन्छ, त्यो सिधै ऋण तिर्न जान्छ,” फुलो देवी ठाकुर भन्छिन्।

महोत्तरीको रामगोपालपुर नगरपालिकाको वडा नम्बर ८, गोठबनौलीका शान्त खेतहरूमा फुलो देवी ठाकुर आफ्नो दिन सुरु गर्छिन्। खाली खुट्टा जमिनमा उभिएर, आफ्नो जमिनबाट अझै केही बढी उत्पादन कसरी निकाल्न सकिएला भन्ने सोचमा उनी बिहान बिताउँछिन्। ४० वर्षकी फुलो आमा पनि हुन् र हजुरआमा पनि। खेतीपाती र परिवारको सम्पूर्ण जिम्मेवारी उनले आफ्नै बलमा बोकेकी छिन्।

फुलो देवीले माटोबाट जीवन सिकेकी छिन्। बाल्यकालदेखि नै खेतमा खेल्दै, जोत्दै हुर्किएकी उनी भन्छिन्, “मलाई याद भएसम्म म खेती गर्दै आएको छु। तर मैले पहिले चिनेको यो माटो अब उस्तै छैन। केही न केही परिवर्तन भएको छ।”

उनले बोलेको यो परिवर्तन अब केवल सुनाउने कथा मात्र होइन। यो जलवायु परिवर्तनले आकार दिएको वास्तविकता हो। यस्तो वास्तविकता, जसले बिस्तारै हाम्रो साझा सार्वजनिक स्रोतहरूलाई असर गरिरहेको छ, तर धेरैलाई अझै यसको आभास छैन।

“रोग लागेपछि औषधि र कीटनाशक त हुन्छन्, तर हामी किसानले किन्न सक्दैनौं। पैसा नभए पनि खेत रोप्छु, तर किराहरूले बाली खाइदिन्छन्।”

समय बदलिएको छ, तर फुलो देवीको काँधमा बोझ कम भएको छैन। खेतीका लागि उनी गाउँकै स्थानीय ऋणदाताबाट पैसा उधारो लिन्छिन् र खेतमा लगानी गर्छिन्। तर उत्पादन कम भएकाले, जे उब्जन्छ, त्यो सबै ऋण तिर्नै जान्छ।

“जमिनले पहिले जस्तो दिँदैन, र बाली मुश्किलले पुग्छ,” फुलो देवी भन्छिन्।

“जे थोरै बेचन सकछु, त्यस पैसाले कहाँ खर्च गर्ने भन्नेबारे कठोर निर्णय गर्नुपर्छ, के ऋणको ब्याज तिर्ने? के छोराछोरीलाई खुवाउने? कि नातिनातिनाको स्कुल शुल्कका लागि बचत गर्ने? किन उत्पादन हुँदैन, मलाई आफैं थाहा छैन। म सकेसम्म कडा परिश्रम गर्छु, तर कुनै प्रगति देखिँदैन,” उनी विलाप गर्छिन्।

फुलो देवी ठाकुर

फुलो देवीले आज पनि आफ्ना बुबाले जोतेको उही जमिनमा खेती गर्छिन्। तर पहिले जस्तो होइन। अहिले हरेक रोपाइँ सिजन अनिश्चितताबाट सुरु हुन्छ। कम उब्जनीसँग संघर्ष गरिरहेकी उनीमाथि अब बाली रोग र किराको आक्रमण थपिएको छ।

“मैले धेरै मेहनत गर्छु, तर बालीमा अनेक रोग लाग्छ,” उनी भन्छिन्।

“रोग लागेपछि औषधि र कीटनाशक त हुन्छन्, तर हामी किसानले किन्न सक्दैनौं। पैसा नभए पनि खेत रोप्छु, तर किराहरूले बाली खाइदिन्छन्। यही खेतमा मेरो बुबाले पहिले धेरै उत्पादन गर्नुहुन्थ्यो। म पनि उही खेत जोत्छु, उही मेहनत गर्छु, तर उत्पादन राम्रो हुँदैन।”

यस क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तनले कृषिलाई झन् कठिन बनाएको छ। अप्रत्याशित र अभूतपूर्व वर्षाले अवस्था झन् बिगारेको छ। खेती सधैं निश्चित मौसमी ढाँचामा आधारित थियो, तर अब त्यो ढाँचा भत्किएको छ। जमिनले यसको मूल्य चुकाइरहेको छ।

“मलाई किन यस्तो भइरहेको छ भन्ने पनि थाहा छैन,” फुलो नजिकैको खेततिर हेर्दै भन्छिन्।

“खेती, बाली, सिँचाइ, किरा, ऋण, यी सबै समस्याहरू कसरी घटाउने, मलाई थाहा छैन।”

एक समय विभिन्न रडका बालीले फस्टाएका साझा खेतहरू, जसमा फुलो जस्ता किसानहरू निर्भर थिए, अहिले पहिलेको तुलनामा निकै कम उत्पादन गर्न थालेका छन्। फुलोको अथक मेहनतले सीमित नतिजा दिएको भए पनि, कारण बुझ्ने चाहनाले उनी किसान समूहमा आबद्ध भएकी छिन्। अहिले उनी अरू किसानसँग मिलेर चुनौतीहरू बुझ्न र सामना गर्ने उपायहरू सिक्न थालेकी छिन्।

फुलो देवीको कथा एउटी महिलाको मात्र कथा होइन। यो कथा हो, जलवायु तनावका कारण सार्वजनिक साझा स्रोतहरू कसरी बिस्तारै भत्कँदै छन्, र फुलो देवी जस्ता मानिसहरू कारण नबुझ्दै पनि त्यसको मूल्य चुकाउन बाध्य बनाइएका छन्। फुलो देवीले आज पनि आफ्ना बुबाले जोतेको उही जमिनमा खेती गर्छिन्। तर पहिले जस्तो होइन। अहिले हरेक रोपाइँ सिजन अनिश्चितताबाट सुरु हुन्छ।

समुदायमा फुलो देवी

नाजुक साभा स्रोतहरूः उधारो लिएको जमिन र पानीमा ग्रामीण महिलाको जीवन

शिवानी सिंह- महोत्तरी

“हाम्रो समुदायका धेरैजसो मानिसहरू गरिब छन्, त्यसैले घरमा हाते पम्प छैन। पोखरी नै सबैथोक हो, हामी त्यहीँ नुहाउँछौं, लुगा धुन्छौं, गाईवस्तुलाई पानी खुवाउँछौं, भैंसीलाई नुहाउँछौं, र छठ पूजा पनि त्यहीँ गर्छौं। यो पोखरी नहुने हो भने हामी बाँच्ने थिएनौं,” शैल देवी भन्छिन्।

महोत्तरीको ग्रामीण वडा नम्बर ८, बाँसबिट्टीकी बासिन्दा शैल देवी घाम लाग्नुअघि नै उठ्छिन्। नजिकैको पोखरीबाट पानी ल्याउने, गाईवस्तुलाई खुवाउने र घरायसी काम सुरु गर्ने उनको दैनिकी बिहानैदेखि शुरू हुन्छ। उनी तीन पुस्ताका १० सदस्यको परिवारमा बस्छिन्। उनका दुई छोरा विदेशमा छन्, तर उनीहरूबाट कुनै आर्थिक सहयोग प्राप्त हुँदैन।

“मेरा छोराहरू विदेशमा छन्, तर पैसा पठाउँदैनन्,” उनी भन्छिन्।

“जीविकोपार्जनका लागि मेरो श्रीमान् र म बाख्रा पाल्छौं र अरूको जग्गा उधारो लिएर खेती गर्छौं।”

उनीहरूले खेती गर्ने जमिन गाउँकै एक ऋणदाताबाट लिएको हो।

शैलजस्ता धेरै गाउँलेहरूको जीवन सार्वजनिक साझा स्रोतहरूसँग गहिरो रूपमा गाँसिएको छ, उधारो लिएको जमिन, सामुदायिक पोखरीको पानी, र समुदायले भर पर्ने साझा स्थानहरू। तर बढ्दो गरिबी र जलवायु परिवर्तनसँगै यी साझा जीवनरेखाहरू पनि क्रमशः सुक्दै गइरहेका छन्।

शैल देवी खेतमा अथक परिश्रम गर्छिन्। परिवार चलाउन आवश्यक सबै काम उनकै जिम्मा छ। तर अब बाली उनको हातमा छैन; सबै कुरा बदलिँदो जलवायुको अनिश्चिततामा निर्भर छ।

“खेतीपातीको समयमा राम्रो वर्षा भयो भने राम्रो बाली हुन्छ,” उनी भन्छिन्।

“वर्षा भएन भने खडेरी पर्छ र बाली हुँदैन। बाली भएन भने घरखर्च धान्न ऋणदाताबाट ऋण लिनुपर्छ।”

उनको आवाज शान्त छ, तर थकानले भरिएको छ।

शैल देवी

गत वर्ष वर्षा ढिलो आयो र टुक्राटुकामा मात्र पच्यो । बाली सामान्यभन्दा झन् कमजोर भयो । घरपरिवार टिकाइराख्न शैल देवीले फेरि ऋण लिनुपच्यो, अहिले पाँच लाख रुपैयाँ, उनको काँधमा ठूलो बोझ बनेर बसेको छ ।

शैलजस्ता किसानहरूले लामो समयदेखि अनुमानित मौसमी चक्रमा भर परेर आफ्नो बाली क्यालेन्डर योजना बनाउँदै आएका थिए । तर वर्षेनी मौसम झनै अप्रत्याशित बन्दै जाँदा ती ढाँचाहरू लागू हुन छोडेका छन् । अब उनीहरू आफैँलाई सोध्न बाध्य छन्, के गल्ती उनीहरूको हो, कि यसपटक प्रकृतिले नै साथ छोडेको हो?

पानी, जसलाई हामी सामान्य रूपमा लिन्छौं, शैलका लागि अर्को निरन्तर संघर्ष हो । “समुदायका मानिसहरू गरिब भएकाले सबैको घरमा हाते पम्प हुँदैन,” उनी भन्छिन् । “त्यसैले पिउने पानी पनि छिमेकीबाट उधारो लिनुपर्छ ।”

पोखरी उनीहरूको सहारा बनेको छ, नुहाउने, लुगा धुने, भाँडाकुँडा सफा गर्ने, गाईवस्तुलाई पानी खुवाउने र भैंसीलाई नुहाउने साझा स्थान । यस्ता सार्वजनिक साझा स्रोतहरूको उनीहरूको जीवनमा ठूलो महत्त्व छ । यो केवल पानीको स्रोत मात्र होइन, यसको सांस्कृतिक महत्त्व पनि गहिरो छ ।

हरेक वर्ष छठ पूजाको समयमा समुदाय यही पोखरीमा भेला हुन्छ । सूर्यलाई अर्घ्य दिने यो पवित्र समयले उनीहरूको जीवनमा विशेष अर्थ राख्छ । तर जनसंख्या बढ्दै जानु, पानी घट्नु र बढ्दो

गर्मीका कारण यी साझा स्थानहरू झन् नाजुक बन्दै गइरहेका छन् । तैपनि, बाँच्न र विश्वास दुवैका लागि समुदाय अझै पनि यिनै स्रोतहरूमा निर्भर छ ।

जलवायु परिवर्तनले बालीनालीलाई मात्र असर गरेको छैन; यसले शैल देवीजस्ता महिलाहरूलाई पनि सीमित साधनका बीच बाँच्न सम्झौता गर्न बाध्य बनाएको छ । पानीमा पहुँचको अभाव र आय-समर्थन नहुँदा उनको गरिबी झन् गहिरीँदै गएको छ । लामो सुख्खा अवधि, पोल्ने गर्मी र असमय वर्षाले जमिन र पोखरी दुवैलाई असर गरिरहेको छ । र जब सार्वजनिक साझा स्रोतहरू प्रभावित हुन्छन्, त्यसको चोट सबैभन्दा पहिले गाउँका गरिब महिलाहरूले नै महसुस गर्छन् ।

“ मेरा छोराहरू विदेशमा छन्, तर पैसा पठाउँदैनन्, – उनी भन्छिन् ।

जीविकोपार्जनका लागि मेरो श्रीमान् र म बाख्रा पाल्छौं र अरुको जग्गा उधारो लिएर खेती गर्छौं । ”

महोत्तरीको एक सुकेको समुदायिक पोखरी

नदी र जंगलको बीचमा: जलवायु परिवर्तन र भदालीबासीको नाजुक जीवन

अनिस राज श्रेष्ठ - बर्दिया

हरेक पटक भदालीका परिवारहरू बाढीबाट जोगिन उच्च स्थानतर्फ जान बाध्य हुन्छन्, उनीहरूले आफ्नो घर, पशु र दैनिक जीवनका आवश्यकताहरू पछाडि छोडेर जानुपर्छ यो आशामा कि सबै ठीकै हुनेछ। तर हरेक दोहोरिने बाढीसँगै उनीहरूले एउटा पीडादायक यथार्थसँग सामना गर्नुपर्छ उनीहरूको भरपर्दो र प्रिय जंगल, जसले पुस्तौंदैखि जीवन धानेको थियो, जलवायु परिवर्तन र कर्णाली नदीको निरन्तर बाढीका कारण बिस्तारै हराउँदै गएको छ।

चुलिया र बिश्रानी थारु भदाली,
राजापुरमा बाढीले काटेको भूमि देखाउँदै

नेपालले जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरू तीव्र रूपमा अनुभूति गरिरहेको छ। तीमध्ये सबैभन्दा स्पष्ट र विनाशकारी प्रभाव भनेको चरम मौसमी घटनाहरू जस्तै अत्यधिक वर्षा र बाढीको बढ्दो आवृत्ति हो। देश आफ्नो लोकतान्त्रिक अभ्यासलाई सुदृढ बनाउँदै गर्दा, जलवायु संकटले थप जटिलता थपेको छ।

बर्दिया पनि यसबाट अछुतो छैन। राजापुर वरपरका समुदायहरू हरेक वर्ष बाढीको उच्च जोखिममा छन्, जसले मानवीय जीवन, गाईवस्तु, सम्पत्ति र वनमा आधारित जीविकोपार्जनलाई गम्भीर रूपमा प्रभावित गरिरहेको छ।

भदाली, राजापुर नगरपालिका वडा नम्बर १, बर्दियामा रहेको बस्ती केही दशकअघि स्थापना भएको हो। यो बस्ती पूर्व कर्मैयाहरूले मुक्तिपछि बसोबास गरेको क्षेत्र हो। मुक्तिपछि उनीहरूले पहिले निषेध गरिएको भूमिमा बसोबासको अधिकार पाए, जसका आधारमा यो समुदाय विकसित भयो। यो समुदायको कथा धेरै अर्थमा राष्ट्रिय कथासँग मेल खान्छ,

“हामीलाई पहिले गाईवस्तुका लागि घाँस र काठ ल्याउन सजिलो थियो। जंगल ठूलो थियो, व्यवस्थापन राम्रो थियो, र समुदायमा समान रूपमा बाँडिन्थ्यो। तर अब, बाढीले हरेक वर्ष जंगलको आकार घटाउँदै लैजान थालेकोले अवस्था भन् बिग्रिएको छ।
- भडाली निवासी, ६१ वर्षीया चुलिया थारुनी बताउँछिन्।”

जहाँ रोजगारीको अभावका कारण अधिकांश पुरुष सदस्यहरू सहर वा भारततर्फ कामको खोजीमा जान बाध्य छन् । स्थानीय रोजगारीका अवसर अत्यन्तै सीमित भएकाले गाउँमा महिलाहरू, वृद्धवृद्धा र बालबालिकाहरू मात्र बसोबास गर्छन् ।

कर्णाली नदीको किनारमा र जंगलले घेरिएको यो समुदाय परम्परागत रूपमा कृषि र वनमा आधारित जीविकोपार्जनमा निर्भर रहँदै आएको छ । सामुदायिक वनले दाउरा, घाँस र अन्य दैनिक आवश्यकताहरू उपलब्ध गराउँदै आएको थियो । तर अहिले बस्ती र जंगल दुवै कर्णाली नदीको नजिक भएकाले अत्यन्तै जोखिमपूर्ण अवस्थामा पुगेका छन् ।

कर्णाली नदीमा सन् १९८३ देखि बाढीको इतिहास रहेको छ । राजापुर क्षेत्रमा यी बाढीहरूले बारम्बार ठूलो क्षति पुऱ्याएका छन् । पहिले भदालीको सामुदायिक वन करिब ३ बिगाहा (झन्डै ९० एकड) क्षेत्रमा फैलिएको थियो, जसले इन्धनका लागि काठ र गाईवस्तुका लागि घाँस उपलब्ध गराउँथ्यो । तर अहिले, दोहोरिएका बाढीका कारण यो क्षेत्र घटेर करिब १ बिगाहा (झन्डै २० एकड) मात्र बाँकी छ । वन क्षेत्र सानो हुँदै गएपछि समुदायलाई यसको प्रयोगमा कडा प्रतिबन्ध लगाइएको छ । अहिले यो वन प्रायः मृत्युपछि गरिने संस्कारका लागि मात्र काठ उपलब्ध गराउने स्रोतमा सीमित भएको छ ।

यसरी स्रोतहरूको क्षतिले जीविकोपार्जनका विकल्पहरू झनै सीमित बनाएको छ । परिणामस्वरूप, थप परिवारका सदस्यहरू सहर वा विदेशतर्फ पलायन गर्न बाध्य भएका छन् । घरायसी खर्चसमेत बढेको, विशेषगरी इन्धन किन्नुपर्ने बाध्यताका कारण । दुःखद विडम्बना के छ भने, बाढीको समयमा धेरै स्थानीय बासिन्दा आफ्नो जीवन जोखिममा राख्दै बगिरहेको काठ संकलन गर्न जान्छन् । यसले उनीहरूलाई थप जोखिममा पारिरहेको छ, किनकि बाढीले घर डुबानमा पार्ने सम्भावना पनि त्यत्तिकै हुन्छ । उनीहरू जीवन जोगाउने र नदीले दिएको थोरै स्रोत जोगाउने बीचमा फसेका छन् किनभने पहिलेको भरपर्दो जंगल अब उनीहरूको साथमा छैन ।

“पहिले गाईवस्तुका लागि घाँस र दाउरा ल्याउन सजिलो थियो,” ६१ वर्षीया भदालीवासी चुल्या थारुनी भन्छिन् ।

“जंगल ठूलो थियो, राम्रोसँग व्यवस्थापन हुन्थ्यो र समुदायमा समान रूपमा बाँडिन्थ्यो । तर अब बाढीले हरेक वर्ष जंगल

घटाउँदै लगेपछि अवस्था झन् कठिन बन्दै गएको छ ।”

४६ वर्षीया बिसरानी थारुले पनि उस्तै पीडा व्यक्त गर्छिन् । “मनसुनमा हाम्रो घर डुबानमा पर्छ । पूर्वसूचना प्रणालीले जानकारी दिएपछि हामी सबै उच्च स्थान खोजेर भाग्नुपर्छ । त्यही बेला कतिपय अवस्थामा हामी जीवन जोखिममा राखेर बगिरहेको काठ उठाउन जान्छौं ।”

भदालीमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव स्पष्ट देखिन्छ । यसले विशेषगरी सीमान्तकृत र संवेदनशील समुदायहरूलाई गहिरो असर पारेको छ । महिलाहरू, बालबालिकाहरू र वृद्धवृद्धाहरू अझ बढी जोखिममा छन् । यसले समान, न्यायपूर्ण र समुदाय-केन्द्रित जलवायु अनुकूलन तथा सहयोगको तत्काल आवश्यकतालाई स्पष्ट रूपमा उजागर गर्छ ।

चुल्या र बिश्रानी पुलमा उभिएका छन् जहाँबाट पछाडिको सामुदायिक वन देखिन्छ